

תכנית הסיוע לנשים וגברים במעגל הזנות בגל הראשון של הקורונה

דוח הערכת תכנית הסיוע של עמותת לא עומדות מנגד

מאת: אמיר רם וד"ר איילה קיסר-שוגרמן

אפריל 2021

תוכן העניינים

3.....	תקציר מנהלות
7.....	מבוא
7.....	רקע.....
11.....	מערך המחקר
12.....	פרק ראשון: היבטים אופרטיביים בתכנית הסיוע
12.....	המערך הארגוני לחלוקת כספי המענק.....
13.....	עוגנים לחלוקת הכסף
13.....	אתגרים הכרוכים בחלוקת הכסף
16.....	למידה מניסיון הגל הראשון לקראת חלוקת הכספים בגל השני של הקורונה
17.....	לסיכום,.....
18.....	פרק שני: שינויים בשגרת העבודה של לא עומדות על רקע חלוקת המענקים
18.....	תפקידן של הרכזות והקשר שלהן עם השורדות
20.....	עומסים חדשים
21.....	תיאוריית ההתערבות של לא עומדות ומקומו של הסיוע הכספי ביחסים בין השורדת לרכזת
22.....	"כאן זה לא ביטוח לאומי": דמותן המשתנה של לא עומדות
24.....	אג'יליות ארגונית: מיצוי המענק והחזרה ל"שגרה" לאחר הגל הראשון של הקורונה
25.....	לסיכום,.....
27.....	פרק שלישי: מקומן של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות
27.....	מערך הסיוע של לא עומדות בהשוואה למסלולי הסיוע הקיימים
28.....	שיתופי הפעולה עם יתר הארגונים בשדה – לא עומדות כארגון סיוע לארגוני סיוע
31.....	אתגרים בשיתוף הפעולה בין לא עומדות לארגוני הסיוע
32.....	לסיכום,.....
34.....	פרק רביעי: סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות - הצדקות וסימני שאלה.....
34.....	סימני שאלה
35.....	הצדקות
37.....	נקודת המבט של עובדות ומתנדבות בעמותה ביחס למתן סיוע חומרי
39.....	סיוע חומרי - פרקטיקה המחייבת תיאוריה
39.....	לסיכום,.....
40.....	פרק חמישי: לאן פנינו?
40.....	עדיין לא עומדות
41.....	מה לימדה אותנו הקורונה על שדה הסיוע לנשים במעגל הזנות
42.....	חזרה לשגרה?
43.....	תיאוריית התערבות חדשה?
44.....	שאלת המיסוד
46.....	מקורות

תקציר מנהלות

המחקר הנוכחי מוקדש להערכת יוזמת עמותת לא עומדות מנגד, בשיתוף עם קרן שוסטרמן, למתן סיוע כספי לנשים במעגל הזנות בישראל בגל הראשון של הקורונה. המחקר נערך בהזמנת לא עומדות מנגד (להלן לא עומדות).

לא עומדות הנה ארגון ללא כוונת רווח הפועל משנת 2018, במטרה לסייע לנשים במעגל הזנות בישראל ("שורדות", בלשון העמותה). פעילות העמותה נשענת על מספר קטן של עובדות בשכר ועל מתנדבות הלוקחות חלק מרכזי בהפעלת השירותים. שירותי העמותה כוללים מספר ערוצי תמיכה לנשים במעגל הזנות, ובראשם מערך סיוע חומרי המופעל באמצעות קבוצת הפייסבוק של לא עומדות. מרבית הסיוע ניתן בהתאם לצרכיה של השורדת, כאשר חברות הקבוצה הן שממנות את הסיוע ואף לוקחות חלק בשינוע ציוד, מזון ועוד. בתחילת שנת 2021, מנתה הקבוצה כ-19,500 חברות וחברים.

התפרצות הקורונה בישראל הובילה למשבר כלכלי וחברתי שטמן בחובו סיכונים ייחודיים עבור נשים וגברים במעגל הזנות. לכך התווספה כניסתו לתוקף של חוק איסור צריכת זנות, והחששות שנלוו לחיקתו בכל הנוגע להשלכות המיידיות שלו על מצבם של הנמצאים במעגל הזנות. על רקע החשש להיווצרותו של משבר הומניטרי, נרקם שיתוף פעולה בין לא עומדות לקרן שוסטרמן, במסגרתו העבירה הקרן מענקי סיוע כספי על סך שני מיליון שקלים ללא עומדות, שהופקדו על חלוקה ישירה של הכספים לשורדות. הסיוע הכספי ניתן בין החודשים מרץ-יוני 2020 - להלן הגל הראשון של הקורונה, וחודש בעקבות הכניסה לסגר נוסף במהלך אוקטובר 2020 - להלן הגל השני - למשך שישה חודשים נוספים, לאחר שקרן שוסטרמן העבירה ללא עומדות כשני מיליון שקלים נוספים לטובת חלוקה לשורדות. בעת כתיבת הדוח, נעזרו בכספי המענקים קרוב לאלף שורדות.

חלוקת הכספים מסמנת ציון דרך בפעילותן של לא עומדות; בין לילה הפך מערך הסיוע הכספי למוקד פעילותה של העמותה, מה שגרר שאלות לגבי טיב הסיוע של העמותה, יחסיה עם השורדות וההשלכות של הסיוע הכספי על המערך הארגוני ועל דרכה של העמותה ביום שאחרי מיצוי המענקים. הדוח הנוכחי מיועד לסייע ללא עומדות לבחון שאלות אלה ואחרות.

דוח המחקר מבוסס על ראיונות וקבוצות מיקוד שכללו 13 נשים, ביניהן הצוות המנהל של העמותה, מתנדבות המשמשות כרכזות פניות המקשרות בין השורדות לעמותה, וכן עובדות בארגונים נוספים המעניקים סיוע לנשים במעגל הזנות, שמתוקף תפקידן נמצאות בקשר עם לא עומדות. ממצאי הדוח מפורטים להלן בחמישה פרקים.

היבטים אופרטיביים בחלוקת הכספים

שיתוף הפעולה בין לא עומדות וקרן שוסטרמן נרקם במקביל להתפרצות מגפת הקורונה בישראל, מתוך תחושת דחיפות ומתוך רצון לסייע באופן מידי לשורדות שנפגעו מהמשבר. על רקע זה, חלוקת הכספים בגל הראשון של הקורונה מסתמנת כתהליך של ניסוי וטעייה במהלכו נכתבים בזמן אמת העקרונות המנחים את

מתן הסיוע החומרי. החלוקה נשענה על שני דרגים קיימים בתוך העמותה; וועדת החלטות שבה נידונו הבקשות לסיוע והורכבה מהצוות המנהל של העמותה; ורכזות הפניות של העמותה – מתנדבות אשר משמשות כגורם המתווך בין מבקשות הסיוע לעמותה. החלטות לגבי אופי החלוקה התבססו על קריטריונים שנקבעו מראש (חלקם שובו תוך כדי התהליך), על חוות דעת של גורמים מקצועיים המלווים את מבקשת הסיוע, אך יותר מכל – על ההיכרות האישית של העמותה עם השורדות ועם צרכיהן. תפקיד מרכזי בהקשר הזה יועד לרכזות הפניות, שמתוקף תפקידן נתבקשו להגיש תסקירים על מבקשות הסיוע, לטובת הדיון בבקשותיהן. מתוך הראיונות מסתמנת מרכזיותן של הרכזות בהתוויית החלוקה, מה שבא לידי ביטוי באופן יידוע השורדות לגבי האפשרות לסיוע כספי מטעם העמותה. עוד מלמדים הממצאים שהניסיון הארגוני שנצבר במהלך הגל הראשון של הקורונה סייע ללא עומדות לערוך שינויים באופן חלוקת הכספים, עם חידושם של מענקי הסיוע בגל השני של הקורונה.

דומה כי מבנה זה של תהליך קבלת החלטות - הקרוב במידה מרבית לשטח, תוך העמדת מינימום של תנאים ומתווכים - אפשר לספק לשורדות בתקופת המשבר של הקורונה מענה מהיר ומשמעותי, ששום ארגון ביורוקרטי סדור לא היה מסוגל לעשות טוב יותר.

שינויים בשגרה הארגונית של העמותה בעקבות חלוקת הכספים

מתוך הראיונות מסתמן שלחלוקת הכספים הייתה השפעה ניכרת על תפקידן של רכזות הפניות; מערך חלוקת הכספים ייעד להן תפקיד מרכזי בתיווך בין השורדות לעמותה, מה שהוביל לעומסים ולקשיים בביצוע תפקידן, זאת בנוסף לעומס הרגשי הנלווה לקשר עם השורדות. מתוך הראיונות מסתמן מתח מסוים בין הרצון של חלק מהרכזות להוות גורם תומך ומכיל עבור השורדות, לבין הפן הטכני בתפקידן המתמקד במתן סיוע חומרי, אשר הועצם בעקבות חלוקת הכספים.

ברמת הארגון, ניכר שאופייה ההיברידי של לא עומדות, כארגון המציע לשורדות ערצי תמיכה שונים, אינו חף ממתחים פנימיים. במיוחד מסתמן שחלוקת המענקים מבליטה את המתח בין הרצון להקל על מצוקתן של השורדות, לתפיסת הקהילה של לא עומדות כגורם בעל חשיבות מרכזית בשילובן מחדש של השורדות בחברה. עוד מלמדים הראיונות על ההשפעה של חלוקת הכספים על שגרת הפעילות של לא עומדות; בין השאר, נראה שגם לאחר מיצוי מענקי הגל הראשון נדרשה העמותה להתמודד עם בקשות חוזרות ונשנות מצד שורדות להמשך מתן סיוע כספי. יש לשער שתופעה זו עתידה לחזור על עצמה לעת מיצוי כספי הגל השני של הקורונה, באפריל 2021. נוכח הגידול הדרמטי במספר הנשים המלוות על ידי העמותה – מכ-400 נשים בתחילת שנת 2020 (בטרם פרוץ הקורונה) לקרוב ל-1000 נשים בתחילת שנת 2021 – צפויות לא עומדות להיתקל בקשיים עם חזרתן לשגרת הפעילות שאפיינה את העמותה בתקופה שקדמה למשבר הקורונה.

קיומן של תיאוריות שונות של התערבות בתוך העמותה משקפת את אופיו ההיברידי של הארגון, המבקש לגעת בכל העולמות, קצת מזה וקצת מזה. האופי ההיברידי מחד, והגמישות התפעולית (הקשורה בין היתר בהסתמכות על מתנדבות) מאידך, אפשרו לעמותה להסתגל במהירות לתנאים המשתנים – ולספק מענים

חדשים. ועדיין, במצב בו התיאוריות מתנגשות זו בזו, נדרש להכריע מהו סדר העדיפויות של העמותה – מה גובר על מה.

הנתינה הפשוטה והישירה, מצד אחד, ויצירת הקהילה כקהילה מיטיבה – הם שעמדו בלב העשייה והחזון של לא עומדות בטרם משבר הקורונה. כעת, הללו נדרשות להגדיר מחדש את התיאוריה המנחה את דרכן לאחר הקורונה. בנקודה זו ממש יש להרחיב מעט את העדשה, ולהתבונן בפעילותן של לא עומדות מפרספקטיבה רחבה יותר, בראי שדה הסיוע לנשים (וגברים) במעגל הזנות בישראל.

מיקומן של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות

עוד בטרם הקורונה נבדלו לא עומדת מהשירותים הקיימים בישראל, כארגון המבוסס על תקשורת וירטואלית, הפתוח לכלל הנשים (ללא קריטריונים ממיינים) והפועל בפריסה ארצית, בהתבסס על מתנדבים ומתנדבות. תקופת הקורונה מבליטה את מקומן המרכזי של לא עומדות כמקור לתמיכה חומרית בנשים במעגל הזנות. מערך הסיוע של לא עומדות מסתמן כיוצא דופן לא רק בשדה הישראלי, אלא גם מחוצה לו, כמענה המאתגר את ההבחנה המוכרת בין שירותי שיקום לנשים בעולם הזנות לשירותים המיועדים להפחתת נזקי הזנות.

מקום מיוחד מוקדש בפרק זה לקשר שנתקם בין לא עומדות לארגוני סיוע נוספים בשדה, מנקודת מבטן של עובדות בארגונים עמיתים. הסיוע של לא עומדות לנשים המלוות על ידי ארגוני הסיוע נתפס כמשמעותי במיוחד, וממצב את לא עומדות כארגון התומך והמסייע ליתר ארגוני הסיוע לנשים במעגל הזנות. לצד זאת, מסתמנים קשיים בתקשורת בין ארגוני הסיוע לבין לא עומדות, ולצידם גם הבדלים בציפיות ביחס לטיב הקשר בין הארגונים. ממצאי הדוח מלמדים על הצורך בעריכת תיאום ציפיות אל מול הארגונים השונים לשם טיוב שיתוף הפעולה בין הצדדים. בנוסף לכך, הראינות מלמדים שבהירתמותן לחלוקת הכספים, לא עומדות נטלו על עצמן משימה שארגוני סיוע אחרים העדיפו שלא לבצע, מה שמעצים את חשיבותן של לא עומדות במשבר הנוכחי כארגון סיוע לא רק עבור השורדות, אלא גם עבור ארגוני הסיוע.

ייחודו של הסיוע שמציעות לא עומדות

הפרק הרביעי ממשיך מנקודה זו, ומוקדש לייחודו של הסיוע שמציעות לא עומדות – מתן סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות. נטען כי למתן סיוע מסוג זה נלוות שלל מורכבויות, הנובעות מהמשמעויות שיש לנתינת כסף עבור נשים במעגל הזנות. אלה רק מועצמות לאור העובדה שהסיוע הכספי שניתן אינו מלווה בקשר רציף של השורדת עם גורם מקצועי, מה שמעלה סימני שאלה לגבי השלכות שיש לסיוע הכספי על רווחתן של השורדות ועל מהות הקשר שנתקם בינן לבין לא עומדות.

מנגד, מוצגות בפרק הצדקות למתן סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות. לצד הנסיבות הייחודיות שהובילו לצורך האקוטי בסיוע חומרי, קרי משבר הקורונה, מובאות הצדקות שונות גם להמשך מתן סיוע חומרי מעבר לתקופת הקורונה. כמו כן מובאת בפרק נקודת המבט של העובדות והמתנדבות בתוך הארגון ביחס למתן סיוע חומרי לשורדות. בהקשר הזה מסתמן מגוון רחב של עמדות בקרב החברות בארגון, החלוקות ביניהן בעיקר סביב השאלה מהו תפקידן של לא עומדות נוכח צרכיהן החומריים של השורדות אותן הן מלוות.

הפרק מסתיים בהצבעה על הצורך בתיאוריה העומדת בבסיס הפרקטיקה של מתן סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות. הצורך בתיאוריה בולט במיוחד כשמדובר במתן סיוע חומרי לנשים שאינן מלוות על ידי גורם שיקומי; זאת לאור נטייתם של חוקרים ומעצבי מדיניות להתמקד במתן סיוע חומרי כחלק מתהליך היציאה מעולם הזנות, והעדר התייחסות מספקת לצרכיהן של שורדות שאינן מצויות על מסלול היציאה ממעגל הזנות.

מפת דרכים לפעילותן העתידית של לא עומדות

נקודת המוצא של פרק זה היא שנוכח אירועי השנה האחרונה, ישנה חשיבות יתרה לבחינה מחודשת של התיאוריה שלאורה פועלות לא עומדות, ואשר ממנה נגזרים שירותיה. זאת לטובת בניית מתווה הפעילות של הארגון ביום שלאחר מיצוי המענק הכספי. בפרק נפרסים נתיבי פעולה שונים, ביניהם - התאמה של אופן מתן השירותים למאפייני השדה בו פועלות לא עומדות, או לחילופין - יצירת תיאוריית התערבות חדשה הכוללת שירותים מסוג חדש. כניסתו לתוקף של החוק לאיסור צריכת זנות, ויישום החלטת הממשלה מס' 4462 בדבר הקמת שירותי סיוע נוספים לנשים (וגברים) במעגל הזנות, משמען שהשדה בו פועלות לא עומדות עשוי להשתנות בצורה ניכרת בשנים הקרובות, מה שמגביר את אי-הוודאות בתוכו פועל הארגון, ולצד זאת, טומן בחובו גם הזדמנויות. יש להניח שחלקן יהיו כרוכות בהכרעה מקדימה לגבי השאלה האם לא עומדות מעוניינות לשמר את עצמאותן היחסית, ולהמשיך לבסס את פעילותן על תרומות ועל מתנדבות, או שמא ברצונן להפוך לגורם המספק שירותי רווחה במימון ובפיקוח של המדינה. חידוד תיאוריית ההתערבות של לא עומדות, בהקשר הזה, יסייע בידן להכריע בשאלה זו, כמו גם בשאלות אחרות שלבטח ממתניות להן בפתח.

הגם שמערכת היחסים בין לא עומדות לבין המדינה לא נחקרו במחקר זה, צוות המחקר מבקש להציע כי בהתמודדות עם תופעות חברתיות מורכבות, כמו תופעת הזנות, לעמותות מגזר שלישי עשויה להיות תרומה משמעותית בתמיכה באוכלוסיות מוחלשות, והן יכולות למצוא עצמן ככלי שרת חיוני בידי המדינה. זאת משום שתופעות חברתיות מורכבות, בדומה לתופעת הזנות, הן כאוטיות ורוויות בהגיונות סותרים, כמו למשל: בין השאיפה למגר את תופעת הזנות, לבין ההכרה באחיזתה העיקשת בשדה החברתי; או בין התמיכה בחוק המפליל צרכני זנות, לבין ההכרה בצורך של שורדות זנות להתפרנס ועוד.

בשדות חברתיים מורכבים מסוג אלה, עמותות מגזר שלישי, המאמצות חזון ומבנה גמישים והיברידיים, עשויות לשמש גשר חיוני עבור המדינה, המחויבת כרגיל לסדר ולמנגנונים בירוקרטיים נוקשים, לתמיכה באוכלוסיות מוחלשות.

יש לראות בטענה זו השערה בלבד, הראויה להמשך בדיקה ולעיגון בעדויות ובנתונים נוספים מהשטח.

מבוא

רקע

המחקר הנוכחי מוקדש להערכת תכנית הסיוע של עמותת לא עומדות מנגד – מסייעות לנשים במעגל הזנות, בגל הראשון של הקורונה. התוכנית הנה פרי שיתוף פעולה בין קרן שוסטרמן, מממנת הסיוע, לעמותת לא עומדות, מפעילת התוכנית.

בסקר הלאומי על תופעת הזנות בישראל (סנטו וכרמלי, 2016) נאמד מספר הנשים במעגל הזנות בשנת 2014 בכ-10,000-12,000 נפשות, והן מהוות כ-95% מכלל האנשים במעגל הזנות בישראל¹. החיים במעגל הזנות גובים מחיר כבד: אלימות פיזית ומינית, התמכרויות, פוסט-טראומה, תחלואה, עוני, בידוד חברתי – אלו רק כמה מהסיכונים אליהם הן חשופות (גור, 2008). לכך מתווסף הקלון החברתי המושת על זנות, הדוחק אותן אל שוליה של החברה (אבן-כסף, 2018). על אף שמרבית הנשים שהשתתפו בסקר הלאומי (כ-76%) דיווחו כי הן מעוניינות לצאת ממעגל הזנות, רק מיעוט מתוכן נמצאות בקשר עם מסגרות סיוע לנשים במעגל הזנות. באותו סקר, ציינו 71% מהנשים שצורך כלכלי הוא הסיבה העיקרית המונעת מהן לעזוב את עולם הזנות (סנטו וכרמלי, 2016).

שדה הסיוע הישראלי לנשים (וגברים) במעגל הזנות כולל שני מסלולים עיקריים (מזרחי, 2013):

1. **מסלול למזעור נזקים:** מבוסס על ההנחה כי אפשר לשפר את רווחתן הפיזית והנפשית של הנשים, גם אם בשלב הראשון הן לא יעזבו את עולם הזנות. מסלול זה כולל שירותי סיוע שונים, ביניהם מרפאות ניידות ונייחות המציעות סיוע ייעודי לנשים בזנות, דירות חירום ללינה זמנית, וקו סיוע ארצי.

2. **מסלול לטיפול ושיקום:** מערך שירותים לנערות ונשים המעוניינות לצאת מהזנות, הכולל טיפול נפשי, דיור, הכשרה מקצועית וכדומה. מערך השירותים ניתן, בין היתר, באמצעות מרכזי יום וערב והוסטלים הכוללים לינה, וכולל שירותי שיקום הניתנים באופן קבוע ולמשך תקופה ארוכה.

השירותים מופעלים ישירות על ידי המדינה, או לחילופין על ידי עמותות ללא כוונת רווח, כאשר המדינה משמשת כגורם המממן והמפקח על מתן השירות, במסגרת כינון יחסים חוזיים בין העמותות למדינה (גדרון ואחרים, 2007). רק מיעוט מבין ארגוני הסיוע אינם נתמכים על ידי המדינה באופן חלקי או מלא. פעילותם של אלה נסמכת על תרומות של יחידים, ארגונים או קרנות פילנתרופיות, וכן על מתנדבות ומתנדבים הנוטלים בהם חלק מרכזי. המחקר הנוכחי מוקדש לאחת הבולטות שבהם.

¹ לכן, במהלך הדוח נתייחס לזנות בלשון נקבה.

בשנת 2020 חל מפנה ביחס של המדינה לזנות, עם כניסתו לתוקף של חוק איסור צריכת זנות בישראל, ויישום הדרגתי של החלטה של 4462 של הממשלה, שבמסגרתה הושק מטעם משרד הרווחה "סל מענים גמיש לנשים וגברים הנמצאים בתהליכי שיקום מתקדמים ממעגל הזנות". אופי המענים נקבע בהתאם לסטטוס של מבקש/ת הסיוע, ועשוי להגיע עד לכ-10,000 ש"ח בשנה, ויש בו העדפה לנשים המצויות "בתהליכי שיקום מתקדמים". ואולם, נשים שאינן מעוניינות להיות מוכרות לשירותי הרווחה, או נשים ששירותי הרווחה אינם פתוחים בפניהן (כגון נשים חסרות מעמד), או נשים שיצאו לא מכבר ממעגל הזנות וקיימת סכנה שישבו אליו – כל אלה אינן זכאיות לרוב לקבלת סל שירותים מטעם המדינה.

לא עומדות מנגד (להלן - לא עומדות) נוסדה בשנת 2017 כהתארגנות וולונטרית בפייסבוק, פרי יוזמה של נעמה גולדברג ועתר ארזי, במטרה להעניק סיוע חומרי ורגשי לנשים במעגל הזנות. תוך מספר חודשים ספורים הצטרפו לקבוצה אלפי חברות וחברים, מה שהוביל בהמשך למיסוד ההתארגנות בעמותה רשומה.

תפיסת היסוד של העמותה היא ההכרה במצוקתן של הנשים הלכודות במעגל הזנות, ובכך שהמענים הקיימים אינם נגישים מספיק ואינם עונים על צרכיהן. על יסוד תפיסה זו, התגבש מערך סיוע אזרחי, המבוסס על מעורבותן הפעילה של חברות (וחברי) קבוצת הפייסבוק של לא עומדות, המכונה בעגה הפנימית לארגון **קהילה**. המערך משמש לא רק לתמיכה חומרית בנשים בזנות (להלן בהמשך 'שורדות') אלא גם כמענה לצרכים עמוקים יותר, הבאים לידי ביטוי בפעילותה של קהילת לא עומדות בפייסבוק (בה חברות גם השורדות עצמן), ובמערכות היחסים הנרקמות בין נשות העמותה והשורדות. אלה מבקשות לטפח "תחושת שייכות, ערך עצמי ומסוגלות, כבסיס לתהליך השתלבותן בחברה" (מתוך דף האינטרנט של לא עומדות, ינואר 2021). פעילות העמותה נשענת על עמדה פמיניסטית הראה בזנות מצב של דיכוי (Fairly & Kelly, 2000). מתוך עמדה זו מוגדרות הנשים במעגל הזנות כ"שורדות זנות", וממנה נגזרת תמיכת העמותה בחוק איסור צריכת זנות שנחקק בישראל, כחלק מהמאבק הכולל למיגור הזנות. יחד עם זאת, הקהילה של לא עומדות פתוחה לכלל הנשים במעגל הזנות, ואינה מציבה תנאים מקדימים לקבלת שירותיה.

המערך הארגוני של לא עומדות כולל את: הצוות המנהל של העמותה, המורכב ממנכ"לית, סמנ"כלית פניות פרט וסמנכ"לית כספים – כולן עובדות בשכר של העמותה; לצידן 8 נשים נוספות המכהנות כראשי צוותים, כל אחת מהן מרכזת מערך ספציפי של סיוע: צוות סלי מזון, צוות ריהוט, צוות ביגוד ועוד²; בין 20 ל-30 מתנדבות משמשות כרכזות פניות של העמותה. המתנדבות הן מי שנמצאות בקשר ישיר עם השורדות (על פי רוב מדובר בקשר טלפוני) ומעבירות בקשות שעולות לטיפולן של הצוות המנהל, או לחילופין, אל קבוצת הפייסבוק של העמותה. כל אחת מהרכזות נמצאת בקשר עם כמה עשרות שורדות (בממוצע) הנמצאות תחת טיפולן. אליהן מתווספות בין עשרות למאות מתנדבות הלוקחות חלק בפעילות השגרתית של העמותה, בהיקף ובתדירות משתנה.

² החל משנת 2021, ורק לאחר פרוץ משבר הקורונה, הפכו ראשי הצוותים לעובדות בשכר בתוך העמותה, תוצר של שיתוף פעולה בין לא עומדות למשרד הרווחה.

ערב התפרצות הקורונה, פעל מערך הסיוע של לא עומדות בכמה ערוצים מקבילים. הערוץ הראשון כלל מתן סיוע חומרי לשורדות זנות במתכונת של תרומות פרטיות. הסיוע ניתן על בסיס תרומות אנונימיות, וכן בעזרת קבוצת הפייסבוק של העמותה, אליה נוהגות רכזות הפניות להעלות בקשות סיוע (אנונימיות) עבור שורדות שתחת טיפולן, כגון מצרכי מזון, ריהוט חסר, מימון תרופות ועוד. חברות וחברי הקבוצה הן שמתנדבות לממן את הסיוע, או לחילופין לסייע בשינוע, במידת הצורך.

לצד ערוץ הסיוע החומרי, מקיימת העמותה מספר יוזמות נוספות. אחת הבולטות שבהן היא פרסום **עדויות** של שורדות בדף הפייסבוק של הקבוצה ובאתר הרשמי שלה. העדויות מאפשרות לשורדות לשתף את חברי וחברות הקהילה בחוויותיהן, ומעניקות להן הכרה ותמיכה חברתית. לצד זאת, העדויות ממלאות את אחד מיעדיהן של לא עומדות - העלאת המודעות הציבורית לתופעת הזנות ולנזקה. לאורך השנים קמו תחת ידה של העמותה יוזמות שונות ברמת הקהילה. ביניהן ניתן לציין את "בגד חברתי" - מיזם של מכירת בגדי יד שניה הנתרמים על ידי חברי וחברות הקהילה, ושהכנסותיה משמשות למימון הסיוע הניתן לשורדות.³ כמו העדויות, גם מיזם זה תורם להגברת המודעות לתופעת הזנות, ולצד זאת, הוא עונה על יעד נוסף של הארגון: כינון הקהילה של לא עומדות כמוקד לסולידריות ולתמיכה בשורדות. יוזמה נוספת היא פרויקט "את לא לבד", המחבר בין שורדת למתנדבת המלווה אותה באופן אישי ולאורך זמן. זאת מתוך ההכרה בחשיבות שיש ליצירת קשר תומך ומשמעותי, לאור הבידוד החברתי בו רבות מהן שרויות.

לא עומדות הינה דוגמא מובהקת לארגון שורשים (grassroots organization): עצמאי, מבוסס מתנדבים, אלטרואיסטי (אלמוג-בר ואייזנשטדט, 2015). ההתארגנות צמחה מתוך השטח, וכבר מראשית דרכה למתנדבות ולמתנדבים היה תפקיד קריטי בפעילותה. ההדד לזכותה ההתארגנות הביא להרחבת שורותיה של העמותה, ובתחילת 2021, מונה קבוצת הפייסבוק של העמותה כ-19,500 חברים וחברות. בשנת 2018, הסיוע שניתן במסגרת העמותה כלל תרומות בסך 270,000 ש"ח לצורך כיסוי חובות/שכר דירה ותרומות בשווה כסף על סך 560,000 ש"ח של מוצרים ונותני שירות (סלי מזון, אופטומטריסטים, פסיכיאטרים ועוד). כמו כן כלל הסיוע טיפולי שיניים מלאים ל-55 נשים, 25 דירות של שורדות שרוהטו במלואן, סיוע בפתיחת 10 עסקים של נשים בתהליך היציאה ממעגל הזנות, כ-120 סלי מזון בחודש וכ-13,500 שעות התנדבות בסך הכול באותה שנה. בתחילת שנת 2020, ערב התפרצות מגפת הקורונה בישראל, עמדה העמותה בקשר עם קרוב ל-400 נשים במעגל הזנות.

יורס הקורונה שהתפשט בישראל בתחילת שנת 2020, הוביל במהרה למשבר חברתי-כלכלי חסר תקדים. מצב החירום עליו הוכרז החריף את מצבן של נשים וגברים במעגל הזנות. הטלת סגר כללי בישראל במהלך חודש מרץ, וההגבלות על עיסוק, על תנועה ועל התקהלות חברתית, העלו חשש כבד לשלומן ולרווחתן של נשים וגברים במעגל הזנות (פלד ואחרות, 2020). לכך נוספו החששות בעקבות כניסתו לתוקף של חוק

³ מיזם בגד חברתי פעל למשך כשנתיים והופסק בעקבות פרוץ משבר הקורונה במרץ 2020.

איסור צריכת זנות בישראל, ובו נקבע כי צריכת מעשה זנות היא עבירה פלילית החוק אושר בדצמבר 2018, ועתיד היה להיכנס לתוקף 18 חודשים מיום אישורו, כלומר ביולי 2020. ערב התפרצות הקורונה, עמדו סימני שאלה רבים לגבי האופן בו ייושם החוק, והשלכותיו על מצבן של נשים במעגל הזנות (אבגר ואלמגור-לוטן, 2020).

על רקע אירועים אלה, נרקם שיתוף הפעולה בין עמותת לא עומדות לבין קרן שוסטרמן במהלך חודש מרץ 2020. במסגרת שיתוף הפעולה, העבירה קרן שוסטרמן מענק כספי לעמותת לא עומדות, לטובת חלוקה ישירה לנשים וגברים במעגל הזנות.

חלוקת הכספים לנשים במעגל הזנות היוותה ציון דרך משמעותי בפעילותן של לא עומדות. בין לילה הפך מערך הסיוע הכספי למוקד הפעילות של הארגון. יחד עמו הופיעו אתגרים חדשים: בין השאר, הוכפל מספר השורדות המוקרות לעמותה, מ-400 נשים בתחילת שנת 2020 ל-800 נשים בסוף אותה שנה. מעבר לאתגר הכרוך בגידול מסוג זה, השינוי בשגרת העבודה העלה אל פני השטח שאלות ותהיות לגבי השלכות של חלוקת הכספים: כיצד משפיע הכסף על השיח בתוך הארגון? מהן השלכותיו על הקשר של העמותה עם השורדות? מה מייצג אירוע חלוקת הכספים - האם מדובר בשינוי זמני של מערך הסיוע, או בשינוי ארוך טווח? האם ניתן לחזור לשגרת הפעילות שקדמה להתפרצות מגפת הקורונה? ומהי תיאוריית ההתערבות של לא עומדות לאור חלוקת הכספים; האם מדובר באותה תאוריה שליוותה את הארגון עוד מימי הראשונים, או שמא יש צורך לעדכנה?

המחקר הנוכחי מיועד לסייע ללא עומדות לענות על השאלות הללו, וזאת בהתבסס על נקודת מבטן של הדמויות המרכזיות שלקחו חלק בחלוקת הכספים במהלך הגל הראשון של הקורונה, מתוך העמותה ומחוצה לה. מטרת המחקר היא לסייע בגיבוש תיאוריית ההתערבות של לא עומדות על רקע חלוקת הכספים. אלו השאלות שיעמדו במוקד המחקר:

- מהן התובנות האופרטיביות שניתן להפיק מחלוקת הכספים לשורדות בגל הראשון של הקורונה?
- כיצד השפיעה חלוקת הכספים על שגרת העבודה של לא עומדות?
- מה מקומן של לא עומדות בשדה הסיוע והתמיכה לנשים במעגל הזנות? האם תקופת הקורונה ממקמת את לא עומדות במיקום אחר ממה שהייתה בו טרם הקורונה? מהו המקום הזה?
- מהם כיווני הפעולה הנגזרים מכך ליום שאחרי הקורונה?

מעריך המחקר

המחקר הנוכחי נשען על ראיונות ועל קבוצות מיקוד עם נשים המייצגות נקודות מבט שונות בתוך העמותה וביחס אליה:⁵⁴

- (א) **וועדת החלטות:** מורכבת מהצוות המנהל של העמותה (עובדות בשכר), הגוף שאליו מגיעות הבקשות לסיוע, ושנדרש להחליט האם לאשרן.
- (ב) **רכזות פניות:** מתנדבות קבועות בעמותה הנמצאות בקשר שוטף עם שורדות, שימשו במסגרת תכנית הסיוע כגורם המתווך בין השורדות לוועדת החלטות של לא עומדות.
- (ג) **עובדות סוציאליות מארגוני סיוע נוספים:** שבמסגרת תפקידן עבדו בתיאום עם לא עומדות לשם מתן סיוע לנשים וגברים שתחת טיפולן.

בסך הכול נערכו במסגרת המחקר שיחות עם 13 נשים, מתוך העמותה ומחוצה לה. זאת לצד היעזרות בחומרים נוספים, לרבות אתר האינטרנט הרשמי של לא עומדות וקבוצת הפייסבוק של העמותה.

ממצאי המחקר מוצגים בחמישה חלקים:

1. היבטים אופרטיביים בתכנית הסיוע.
2. שינויים בשגרת העבודה של לא עומדות על רקע חלוקת הכספים.
3. מיקומן של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות לאור חלוקת הכספים.
4. מתן סיוע חומרי לנשים בזנות: הצדקות וסימני שאלה.
5. לאן פנינו: סיכום ומבט לעתיד.

⁴ צוות המחקר מבקש להודות מקרב לב לרומי שוחט, מתנדבת בעמותת לא עומדות, שתמלה את הראיונות.
⁵ יצוין כי נקודת המבט של השורדות עצמן ביחס לסיוע הכספי שניתן להן אינה עומדת במוקד המחקר הנוכחי, וראוי שתיבחן לעומק במחקרי המשך. כמו כן, המחקר הנוכחי אינו נדרש למערכת היחסים בין לא עומדות לקרן שוסטרמן, היבט חשוב כשלעצמו המזמין העמקה.

פרק ראשון: היבטים אופרטיביים בתכנית הסיוע

הפרק הנוכחי יעסוק בתיאור התהליכים האופרטיביים הכרוכים בחלוקת הכסף: רכיביו של מערך הסיוע, הדילמות והאתגרים שנלוו להפעלתו ותהליך הלמידה הארגונית שבאה בעקבותיו.

חלוקת המענקים נמשכה בין החודשים מרץ ליוני 2020 (להלן הגל הראשון של הקורונה), וחודשה במהלך אוקטובר 2020 (להלן הגל השני). נתונים אודות המענקים בתקופה האמורה מפורטים בלוח 1.⁸⁷⁶

לוח 1: חלוקת הכספים מטעם לא עומדות מנגד וקרן שוסטרמן בעקבות התפרצות הקורונה

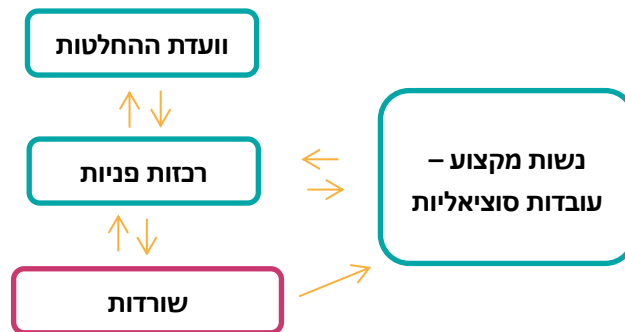
פעילה	מתי הועבר הכסף?	עד מתי הושלם ניצול התקציב?	סה"כ הכסף שהועבר (בשקלים)	כמה נשים נתמכו	כמה כסף (או סיוע כל אחת בממוצע
1	מרץ 2020	מרץ 2020	100,000	60	1,387
2	מרץ 2020	יוני 2020	2,200,000	560	3,361
3	אוקטובר 2020	אפריל 2021	2,000,000	390	2,183

המערך הארגוני לחלוקת כספי המענק

חלוקת הכספים התבססה על שני דרגים מרכזיים בתוך העמותה: רכזות הפניות (מתנדבות) הן שמרכזות את הבקשות לסיוע מצד שורדות, ומעבירות אותן אל וועדת ההחלטות, בצירוף תסקיר ובו פרטים אודות מבקשת הסיוע. וועדת ההחלטות מורכבת מחברות הצוות המנהל של העמותה - המנכ"לית, סמנכ"לית כספים וסמנכ"לית פרט - המשמשות כגורם המחליט האם לאשר או לדחות את הבקשה לסיוע (או לחילופין, להיענות לה באופן חלקי). וועדת ההחלטות מוסרת תשובתה לרכזת הפניות, וזו בתורה מיידעת את השורדות בדבר הסטטוס של בקשתה. במידה והוחלט להיעתר לבקשת הסיוע, על רכזת הפניות מוטל לוודא, במידת האפשר, שהסיוע הגיע ליעדו המוצהר. התהליך הארגוני ששימש לחלוקת הכספים מתואר באיור 1:

⁶ יש לסייג ולומר כי הנתונים המוצגים לעיל לגבי הפעילה השלישית של המענק (בגל השני של הקורונה) הנם נתוני ביניים. זאת מכיוון שטרם הועבר מלוא המענק מקרן שוסטרמן ללא עומדות. על כן הנתונים המספריים המוצגים ביחס לפעילה השלישית נוגעים לנשים שקיבלו תמיכה כספית נכון למועד עריכת המחקר. נתונים אלה עוד צפויים להשתנות.
⁷ סכום המענק שהועבר מקרן שוסטרמן ללא עומדות כולל בתוכו כיסוי הוצאות תפעוליות לצורך חלוקת המענקים. כמו כן, כולל סכום זה חלוקת סלי מזון לשורדות. אלה אינם מחושבים כחלק מהסיוע הכספי הממוצע שניתן לכל שורדת.
⁸ סכום הסיוע הממוצע לכל שורדת כולל את סך הסיוע הכספי שניתן לה לאורך הפעילה המצוינת. זאת אומרת שלצורך העניין, בהתייחס לפעילה השנייה של המענקים (במהלך הגל הראשון של הקורונה), סכום הסיוע לכל שורדת על פני כלל התקופה האמורה (מרץ-יוני, 2020) עמד על 3,361 שקלים.

איור 1: התהליך הארגוני ששימש לחלוקת כספי המענק מטעם קרן שוסטרמן

עוגנים לחלוקת הכסף

במסגרת שיתוף הפעולה בין לא *עומדות* וקרן שוסטרמן הוגדרו קריטריונים לחלוקת הכסף. הקריטריונים נקבעו על ידי הצוות המנהל של לא *עומדות*, בהסכמת קרן שוסטרמן. עוגן אחד הנו קביעת תקרת סיוע לכל שורדת, בהתאם לסטטוס האזרחי (אזרחית/לא אזרחית) והמשפחתי (יש/אין ילדים) שלה. לצד זאת, ובכדי לתת מענה לבקשות החורגות מהתקרה שנקבעה, נוסדה "ועדת חריגים". הוועדה זהה בהרכבה ל"וועדת החלטות", קרי הצוות המנהל של העמותה. עוגן נוסף שנקבע לגבי חלוקת הכספים בגל הראשון של הקורונה הנו יצירת מסגרת זמן לחלוקת הכספים: שלושה חודשים מיום תחילתו של שיתוף הפעולה בין הצדדים.

מעבר לעוגנים הללו, ניתנה ללא *עומדות* אוטונומיה רבה בהתוויית אופן החלוקה לשורדות, ובקביעת קריטריונים פנימיים לחלוקה.

אתגרים הכרוכים בחלוקת הכסף

תכנית הסיוע נהגתה במטרה להעניק סיוע אקוטי לנשים המצויות במצוקה. בעוד שמסגרת הסיוע נקבעה בהסכם בין לא *עומדות* לקרן שוסטרמן, אופן הסיוע התעצב במידה רבה תוך כדי תנועה, על סמך למידה מההתנסויות בשטח.

הפצת הידע אודות המענקים

הוצאתה לפועל של תכנית הסיוע חייבה את לא *עומדות* להחליט כיצד ליידע את השורדות בדבר האפשרות למתן סיוע כספי מוגדל, שהרי בשלב הראשון, הפרטים על קיומו של המענק היו ידועים בתוך הארגון בלבד. שאלה זו הפכה דחופה יותר לאור מסגרת הזמן שהוקצבה למתן הסיוע. מתוך הראיונות עם רכזות הפניות מסתמן מגוון של דפוסי פעולה ביחס לשאלת היידוע של הנשים שאותן ליוו, לגבי האפשרות להגיש בקשות לסיוע. נתבונן בדוגמאות הבאות:

רכזת 1: "היינו צריכות להציע. כל יום הייתה לי משימה להציע ל-4-5 נשים"

רכזת 2: "אני חושבת שבגל הראשון שהודיעו שנותנים ואמרו לבדוק... אמרו לבר גם עם נשים שלא פנינו אליהן במשך הרבה זמן. בעיני, זה לא נשמע טוב, והיה אפשר לוותר קצת. כי נשים שהיו צריכות אותנו פנו אלינו. כשכתבתי למישהי היי איך את מסתדרת ואז היא אמרה: אה, אני יכולה לקבל, אז בטח".

רכזת 3: "אבל היו נשים שלא שמענו כי הן התביישו. וכששאלנו הן אמרו שהן על סף קריסה וככה הבנתי שיש כסף לעזור לה".

רכזת 2: "יש כאלה שידעתי שהן מתביישות והייתי כותבת להן מדי פעם, אבל יש כאלה שאני חושבת שפחות היו צריכות את העזרה בעיניי.. אלא אם כן מדובר במישהי שאני יודעת שלא נעים לה, שנבוכה לבקש.. אני לא חיפשתי. עברתי על שמות שידעתי שלא נעים להן, אבל לא לכולן פניתי"

רכזת 3: "אני לא חיפשתי בכלל. יש רק כאלה שידעתי מראש שלא יפנו אלא אם אפנה אליהן אז פניתי לראות מה קורה אצלן"

רכזת 4: "בסה"כ יש לי הרבה נשים. לא הייתי בקשר עם כולן וגם לא פניתי לכולן בצורה ישירה. אמרתי למי אני יודעת שבאמת תצטרך את זה"

ניכר שהשאלה מי באמת צריכה את הסיוע (ומי צריכה אותו פחות) משפיעה על האופן בו הרכזות בוחרות ליידע (או לא ליידע) את השורדות אותן הן מלוות. מדובר בשאלה כבדה מנשוא, שמן הסתם עמדה גם לנגד עיניהן של החברות בוועדת החלטות בבואן לדון בבקשות השונות לסיוע.

"מירוץ נגד השעון"

אחד ההיבטים הבולטים בחלוקת הכספים, הזוכה להתייחסות בראיונות, הנו המהירות שבה פעל מערך הסיוע. כאמור, בהסכם עם קרן שוסטרמן הוגדרה מסגרת זמן של 3 חודשים למתן הסיוע בגל הראשון של הקורונה. כסף שלא נוצל עד מועד זה, עתיד היה לחזור אל קרן שוסטרמן. נוסף לאילוץ החיצוני, הצורך לפעול במהירות נבע מהאופי האקוטי של הבקשות לסיוע, והחשש למצבן של הפונות במידה ולא יזכו למענה מהיר:

"אישה שסיימה "מכללה" (ארגון שמסייע לשורדות), ורק התחילה לעבוד במשרד. בגלל הקורונה פוטר. אם הכסף לא היה מגיע אליה מהב, כל הדרך של השיקום היתה הולכת לפח.."

כמובן שהמירוץ נגד השעון עמד במתח מסוים עם הרצון לוודא שהסיוע מגיע קודם כל לאלו שצריכות אותו באופן הכי בהול.

תהליך קבלת ההחלטות

תהליך קבלת ההחלטות לגבי בקשות לסיוע, בפורום וועדת ההחלטות, נשען על תסקיר אותו ערכה רכזת הפניות על מבקשת הסיוע. התסקיר אמור לכלול את הפרטים הידועים על השורדת, ובמרבית המקרים, הוא נשען גם על חוות הדעת של עובדת מארגון סיוע נוסף המכירה את מבקשת הסיוע.

תהליך קבלת ההחלטות הפך מורכב יותר עקב מבול הבקשות לסיוע שהגיעו אל שולחן של לא עומדות, בעקבות השמועה שנפוצה על הסיוע הכספי שהעמותה מציעה. כתוצאה מכך, חלק לא מבוטל ממבקשות הסיוע היו נשים שעד אז לא היו מוכרות לעמותה. אחד התנאים שהציבה העמותה לטיפול בפניותיהן של האחרונות, הנו שמבקשת הסיוע צריכה להיות מוכרת לארגון המסייע לנשים בזנות. במידה והפונה אינה מוכרת לאף ארגון סיוע, נהגה רכזת הפניות לבקש ממנה ליצור קשר עם אחד הארגונים, ולערוך שיחה ראשונית עם עובדת סוציאלית של הארגון:

"באופן כללי.. יש נשים שבאות מארגוני סיוע אחרים. ויש כאלה שלא, או נגיד מישהי שיש לה עו"סית מהרווחה, אבל היא לא רוצה לדבר איתה. או אישה שאומרת שאין לה עו"סית. אז נבקש לפחות שיחה אחת עם עו"סית".

התניית הסיוע ביצירת קשר עם ארגון נוסף עוזרת לוודא שהבקשה לסיוע תואמת את הסטטוס של המבקשת כשורדת זנות. להתנייה זו יש פונקציה נוספת, חשובה לא פחות: היא מסייעת לחשוף את השורדת לארגונים נוספים המציעים עזרה. ברם, הדילמה נתגלתה במצבים בהם מבקשת הסיוע לא הייתה מוכנה ליצור קשר עם אף ארגון זולת עם לא עומדות. לעתים קרובות משמעות הדבר שהבקשה עשויה הייתה לזכות ליחס שונה מצד העמותה, בהשוואה לבקשת סיוע המגובה על ידי ארגון נוסף המסייע לאמת את הבקשה.

ככלל ניתן לומר כי תהליך קבלת ההחלטות היה מורכב, ועל אף הקריטריונים שהוגדרו, מקרים רבים "נפלו" מחוץ לתחום, מה שחייב הפעלת שיקול דעת אישי הן מצד הרכזות והן מצד וועדת ההחלטות. שיקול הדעת נדרש לאור ההכרה באפשרות שיהיו גם ניסיונות "לעקוץ" את העמותה. כך מסבירה אחת הרכזות:

"הייתה לי מישהי ש...עשתה עוקץ לעמותה... לא חשדתי בה, עד שהיא פנתה בשם אחר... אמרתי לה, תקשיבי אני צריכה לוודא משהו, תשלחי לי ת"ז. ואז הבנו שזה לא פיצול אישיות אלא מישהי שניסתה לעשות קופה על העמותה...."

בסופו של דבר, וועדת החלטות, המורכבת מהצוות המנהל של העמותה, היא ששימשה כגורם הקובע לגבי בקשות הסיוע, בהן גם בקשות שחרגו מסכום הגג עליו הוחלט מראש. החברות בוועדה זימנה החלטות מורכבות, בנוסח "משפט שלמה", על דרך השיגרה:

"דיונים קורעי לב.. הכי קשה זה כשאנחנו מכירות את הנשים האלה. זה קורע לב. שורדות שאני מלווה ורואה מול העיניים.. מאוד קשה.."

הצורך בקבלת החלטות קשות, והקושי הרגשי הכרוך בכך, בולטים במיוחד בדיונים אודות נשים שצרכיהן חורגים בהרבה ממסגרת הסיוע הכספי (ומערך הסיוע) שעמד לרשותה של העמותה:

"למרות שקבענו קריטריונים, אז היו נשים שהקריטריונים לא היו מספיקים, שלא גירדו את המצב שלהם.. זה היה מאוד מאוד קשה בשבילנו..."

"הרבה אנשים מדברים על איך לתת חכות ולא דגים. אבל הרבה מאוד נשים שאין מה לעשות איתן. זה נורא להגיד, זונה בת 60 אין הרבה מה לעשות איתן"

כאן ניכרת ההיכרות הקרובה שיש ללא עומדות עם חלק מבקשות הסיוע שליוו על-ידן עוד בטרם משבר הקורונה. ההחלטה על סכום התמיכה היתה נתונה לשיקול דעתן של החברות בוועדת החלטות, בהסתמך על הקריטריונים המוסכמים אך לא פחות חשוב מכך, על סמך היכרותן האישית של העובדות והמתנדבות עם מבקשות הסיוע.

למידה מניסיון הגל הראשון לקראת חלוקת הכספים בגל השני של הקורונה

שיתוף הפעולה בין לא עומדות לקרן שוסטרמן חודש באוקטובר 2020, עם הכניסה לסגר כולל נוסף. ההפעלה מחדש של התכנית אפשרה ללא עומדות ליישם את לקחי הגל הראשון ולערוך שינויים והתאמות באופי הסיוע. שינוי מרכזי בתכנית הסיוע בגל השני נוגע למשך הזמן שנקצב לסיוע; בעוד שבגל הראשון הוקצב השימוש בכספי המענק מקרן שוסטרמן לפרק זמן של 3 חודשים מיום הפעלת התוכנית, בגל השני של הקורונה הוקצב הסיוע לפרק זמן של 6 חודשים. שינוי זה סייע לפעילותה השוטפת של ועדת החלטות, ולמציאת האיזון בין השאיפה למצות את סכום המענק, לרצון לוודא שהסיוע מגיע לאלו שבאמת זקוקות לו.

היבט מרכזי נוסף שהשתנה בין הגל הראשון לשני נוגע לאופי הסיוע. במהלך הגל הראשון חלק לא מבוטל מכספי המענק שימשו לסיוע במימון שכר דירה. בראיונות עלו הסתייגויות רבות ביחס לסיוע מסוג זה, בין השאר בשל הציפיות שסיוע זה יוצר בקרב השורדות, והעדר היכולת של העמותה להתחייב לסיוע מסוג זה עקב המשאבים המוגבלים שברשותה. על רקע זה, נעשה ניסיון מצד לא עומדות לתעל את הסיוע לכיוונים נוספים, דוגמת כיסוי חשבונות (חשמל וכו'). יחד עם זאת, גם בגל השני מתמודדת העמותה עם בקשות של שורדות לסיוע בתשלום שכר דירה.

היבט נוסף שהתחדד בעקבות הגל הראשון, נוגע לפרוצדורה של העברת הסיוע. חלוקת הכספים בגל הראשון הציבה דילמות שונות לגבי אופן העברת הסיוע; כיצד ניתן לסייע לבקשה לסיוע, מבלי לחשוף את זהותה של השורדת? כיצד ניתן לוודא שכספים שיועדו לסיוע בתשלום תרופות אכן שימשו לצורך זה, ולא לצרכים אחרים, כגון שימוש בסמים? נראה שההתמודדות עם שאלות אלה ואחרות במהלך הגל הראשון, אפשרה לעמותה ולרכזות הסיוע להגיע מוכנות יותר לגל השני של הקורונה, בכל הנוגע להעברה ותיאום של הסיוע. כך מסבירה אחת הרכזות:

"אם משווים את זה לפעם השנייה שקיבלנו את החלק הסיוע (בגל השני של הקורונה), אז.. מאוד התעקשתי על זה שאנחנו נשלם את החשבונות. אתן רוצות עזרה עם החשבון חשמל? תביאו את החשבון. רוצות עזרה בשכ"ד? אז תביאו חוזה ואז נאשר. היה סוג של מאמץ לבדוק לאן הולך הכסף, לוודא שלא נבלע למשהו אחר..."

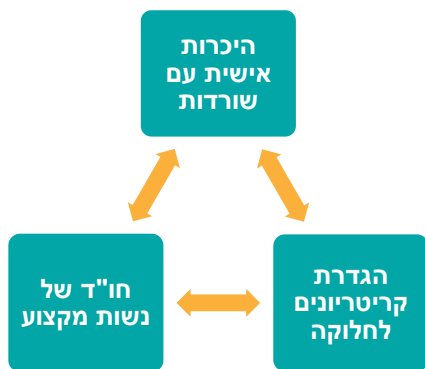
ולבסוף, תהליך הלמידה מהגל הראשון מתבטא גם באופן מסגור הסיוע מול השורדות; בראיונות עמן מדגישות הרכזות את הצורך לתווך לשורדות את העובדה שאין וודאות שבקשתן לסיוע תאושר, ושגם אם תאושר, אין הדבר מעיד על האפשרות לסייע גם בעתיד:

- רכזת 1: "אנחנו אומרות שננסה, לא מבטיחות שום דבר".
- רכזת 2: "גם כשיש יותר וודאות, אנחנו אומרות להן שאנחנו בלי וודאות. כי אנחנו אף פעם לא יודעות"
- רכזת 3: "אני אישית מאוד חזרתי על המילה שזה חד פעמי ושהרצון הוא לעזור. הניסיון הוא להסביר שלא נוכל לעזור באופן מתמשך.."

לסיכום,

איור 2: 3 רגליים עליהם נסמך תהליך קבלת

ההחלטות

הרושם הכללי העולה מהראיונות הוא כי לא *עומדות* העמידה בזמן שיא מערכת יעילה למדי של העברת כספים לשורדות החיות במעגל הזנות. מערכת זו נסמכת במשולב על 3 רגליים עיקריות, המצויות בסינרגיה זו עם זו: הגדרת קריטריונים לחלוקה, חוות דעת של אנשי מקצוע מארגונים אחרים הפועלים בשדה, אך בעיקר על שיקול דעת אינטואיטיבי המבוסס על היכרות אישית עם כל אחת מהשורדות הנתמכות, ועל היכרות עם פרטי הפרטים של צרכיה.

דומה כי מבנה זה של תהליך קבלת החלטות - הקרוב במידה מרבית לשטח, תוך העמדת מינימום של תנאים ומתווכים, והסתמכות על המערך הארגוני הקיים של העמותה - אפשר לספק לשורדות בתקופת המשבר של הקורונה מענה מהיר ומשמעותי, ששום ארגון ביורוקרטי סדור לא היה מסוגל לעשות טוב יותר.

פרק שני: שינויים בשגרת העבודה של לא עומדות על רקע

חלוקת המענקים

הפרק הנוכחי מוקדש לניתוח השפעתה של תכנית הסיוע הכספי לנשים במעגל הזנות על שגרת העבודה של לא עומדות. לאור השינוי במערך הסיוע של לא עומדות במהלך משבר הקורונה, מתבקש לברר כיצד השינוי בא לידי ביטוי בתוך העמותה: בהגדרות התפקידים בתוך הארגון, במערכת היחסים בין המתנדבות לשורדות ובתפיסתן את מהות העמותה ואת תיאוריית ההתערבות שלה. במרכז הפרק עומדות שתי שאלות:

1. האם וכיצד הכסף יצר שינוי בתפיסת התפקיד של העובדות והמתנדבות בעמותה?

2. האם וכיצד הכסף שינה את תיאוריית ההתערבות של העמותה ואת אופייה?

בכדי לענות על שאלות אלו, נבחן אותן בשתי רמות – ברמת הפרקטיקה בשטח, מנקודת מבטן של רכזות הפניות המתארות את שגרת תפקידן; וברמת תיאוריית ההתערבות של העמותה, מתוך התייחסויות כלליות יותר של העובדות והמתנדבות אל פעילותן.

תפקידן של הרכזות והקשר שלהן עם השורדות

בטרם נדון באופן בו חלוקת הכספים עיצבה מחדש את שגרת העבודה של רכזות הפניות ואת הקשר שלהן עם השורדות, יש לתת את הדעת לאופי השירות שהללו מעניקות לנשים במעגל הזנות, ולעומס הרגשי הנלווה לתפקידן.

"כשאנחנו מקבלות הודעה בוואטסאפ: "אתן האור של החג הזה" - זה הדרייב של

הדבר הזה..." (מתנדבת, רכזת פניות)

ההגדרה של רכזות הפניות כמתנדבות עשויה להטעות מעט, שכן היא אינה הולמת את מחויבותן לעמותה. הלכה למעשה, מדובר בנשים המקדישות חלק ניכר מזמנן לפעילות העמותה. כפי שהגדירה זאת היטב אחת המרחאיינות, מדובר ב"עובדות ללא שכר".

מלכתחילה, תפקידן של רכזות הפניות מאתגר במיוחד, כמי שחשופות במסגרת הקשר עם השורדות ל"צד האכזרי של החיים" (כפי שמסבירה אחת מהן). אחד ההיבטים המורכבים בתפקידן, הנו ההכרח למסור תשובות שליליות לבקשותיהן של הנשים שהן מלוות:

"כשמישהי כותבת אני צריכה סל מזון ואני אומרת שאין מצב כי קיבלת בחודש

שעבר, אז כואב לי הלב. אבל אין לי ברירה".

"יש נשים שכשאני אומרת להן שאין אפשרות כרגע לעזור, הן מקבלות. ויש כאלה

שיגידו לי שבגללי הן הולכות לרחוב עכשיו. אני קוראת, נושמת עמוק ומנסה להעביר

הלאה..".

ברגעים מסוג אלה חוסנן האישי של המתנדבות עומד למבחן. אחת התמות שבלטו בראיונות עמן, היא ההתמודדות החוזרת עם השאלה האם לקבל או לא לקבל על עצמן פניות של שורדות נוספות: "אני יותר משנה לא לוקחת פניות חדשות", מספרת אחת הרכזות, ואחרת מוסיפה:

"הבת שלי אמרה לי, די. הייתה תקופה מאוד מאסיבית של בקשות והיא אמרה לי - די, כבי את הטלפון, מספיק.. ברגעים קשים אמרתי בעמותה שאני לא לוקחת יותר, יש לי את (הנשים) שלי ומספיק"

העומס הרגשי הכרוך בתפקיד מעצים את החשיבות שיש לקשר בין הרכזות, כמקור לתמיכה ולשיתוף:

"אני חושבת שרק הרכזות מבינות תכל"ס עם מה מתמודדים. גם אם אני מדברת על זה עם בעלי או חברות, זה לא אותו דבר. אין את ההומור השחור, או להגיד - וואי איזה מעצבנת. וזה בסדר להגיד את זה.. אני צריכה שמישהו יבין את התסכול שלי. בגלל זה המפגש שהיה לנו (הרכזות) בתל אביב היה מאוד טוב. היה שחרור באוויר. זה היה בסדר להגיד שקשה לך, שיש שורדת שאת רואה בטלפון ואת מתחרפנת. יש משהו לגיטימי בהרגשות האלה".

פלטפורמה מרכזית לתמיכה עבור הרכזות היא ההדרכה החודשית, אותה מעבירה (בהתנדבות) עובדת סוציאלית קלינית המתמחה בתחום. לעזרת הרכזות עומדת גם סמנכ"לית פניות של העמותה, המלווה אותן בביצוע תפקידן. בהדרכה החודשית שנערכת נידון גם הצורך **בהצבת גבולות**. כך מסבירה זאת אחת מהעובדות בעמותה:

"כל שורדת מייצרת קשרים פתולוגיים עם העולם, וגם עם הרכזות. יש תלות יתר, דחייה משיכה. זה לא פשוט להיות בקשר עם נשים בזנות. הן לא יודעות גבול.."

הצורך בהצבת גבולות נמצא במתח עם הרצון אותו מביעות חלק מהרכזות, להוות דמות תומכת המאפשרת לשורדות לשתף אותן במצוקתן :

"הייתה לנו (הרכזות) פעם שיחה עם עו"ס קלינית, מישהי שמתמחה בטראומה, שעשתה לנו הדרכה, ואמרה לנו ש"אתן צריכות לדעת גם לשים גבולות, ברגע שהן מתחילות להוציא דברים". אבל לי זה חשוב הקשר איתן. לדעת שהיא דיברה איתי ושיש לה מקום להוציא הכול.. ואם כואב לי לפעמים, אז כואב. להן כואב יותר"

המתח בין הרצון להוות דמות תומכת לצורך בהצבת גבולות אף מוליד דרכים יצירתיות מצד הרכזות לניהול התקשורת:

"המון פעמים הן כותבות ברצף כשהן צריכות להוציא משהו, ואני גיליתי שמספיק.. שאני שולחת לה אימוג'י של לב, בתגובה.. זה כל כך חשוב לה"

לסיכום, מתוך הראיונות מסתמן העומס הרגשי הכרוך בביצוע תפקיד רכזת הפניות. אל העומס הרגשי והעיסוק התדיר בשאלת הגבולות, נוספו בעקבות הקורונה עומסים מסוג חדש.

עומסים חדשים

לרכזות הפניות יועד תפקיד מרכזי בחלוקת כספי הסיוע במהלך הקורונה. בין השאר, הוטל עליהן לחבר תסקיר על מבקשות הסיוע, לצורך הדיונים שנערכו בפורום וועדת ההחלטות בעניינן. לצורך כך, היה עליהן ליצור קשר עם עובדות מארגוני סיוע אחרים, ולוודא עמן את האותנטיות של הבקשות לסיוע מצד השורדות אותן הן מלוות. בנוסף לכך, הרכזות סייעו בהעברת הכספים שאושרו, וכן בביצוע מעקב אחר הסיוע שהועבר, על מנת לוודא שהכסף שימש לטובת היעד שלשמו אושר. לא רק זאת, אלא שמרגע ש'הופצה השמועה' לגבי האפשרות לסיוע כלכלי מצד העמותה, הלכו והתרבו הפניות אל העמותה, כלומר אל רכזות הפניות, כפי שמסבירה אחת מהן: "היה עניין שהשמועה נפוצה והרבה חדשות הגיעו וצריך היה לבדוק שהן במעגל".⁹ ריבוי הפניות, וריבוי הארגונים עמן הללו נדרשו להיות בקשר, כל אלה הקשו על ביצוע התפקיד שיועד להן. כך למשל מעידה אחת הרכזות:

"אני אישית מרגישה שאני מאבדת את הידיים והרגליים לפעמים, עם איזה עו"ס של איזה מרכז באיזו עיר היא מדברת?"

כמי שממלאות את תפקידן בהתנדבות, לרוב לצד משרה מלאה, לרכזות אין בהכרח את הזמן או המשאבים הדרושים לתיאום הסיוע. כך למשל מסבירה אחת מהן:

"היתה עובדת סוציאלית שהתקשרה אליי ושאלה: למה את לא עוזרת?! והרי אני לא עובדת, לא מקבלת משכורת, וכשאני לא יכולה לענות לטלפון, כנראה שאני לא יכולה.."

השאלה שמטיחה העובדת הסוציאלית ברכזת הפניות - "למה את לא עוזרת?" - ובלבול התפקידים שהיא משקפת, כל אלה משקפים פער מסוים בין תפקידן של רכזות הפניות בחלוקת הכספים, לבין העובדה שמדובר, ככלות הכול, במתנדבות. כך למשל מתארת עובדת בארגון עמית את הקשר שלה עם רכזת פניות מלא עומדות:

"הן מאוד נחמדות, בדרך כלל שולחות הודעה שהיו מאוד רוצות לדבר איתי ומתי נוח.. לפעמים אני מרגישה שיש לי תפקיד הדרכתי מולן.. הרבה פעמים אני מוצאת את עצמי מסבירה, מרגיעה, מתווכת, כי לא כולן מבינות, והן לא נשות מקצוע. וגם כי זה באמת מאוד מתסכל לפעמים.."

⁹ למעשה ניתן לומר כי הידיעה על קיומה של אפשרות לקבלת סיוע חומרי (ה"שמועה"), היא שהולידה את העלייה הדרמטית בפניות לסיוע, יותר מאשר משבר הקורונה.

גם כאן ניכר המתח שבין האחריות המוטלת על רכזות הפניות, לבין העובדה שמדובר במתנדבות, להן אין בהכרח את הזמן, הידע או המומחיות הנדרשת לביצוע תפקידן בצורה המיטבית.

חלוקת הכספים הבליטה לא רק את המתח בין אחריותן הרחבה של הרכזות לבין מקומן בעמותה, כמתנדבות, אלא גם את המתח בין הרצון להוות דמות תומכת ומכילה עבור השורדות, שהוזכר לעיל, לבין אופיו האינסטרומנטלי של הסיוע הכספי לשורדות במהלך משבר הקורונה.

תיאוריית ההתערבות של לא עומדות ומקומו של הסיוע הכספי ביחסים בין השורדת לרכזת

כפי שצוין בתחילת הפרק, לא אחת נרקם בין השורדות לרכזות קשר אקספרסיבי במהותו, בו משמשת הרכזת כדמות קשובה, תומכת ומכילה עבור השורדת. הנה כמה דוגמאות לכך, מפיהן של הרכזות:

רכזת 1: "אני בקשר עם משהו כמו 30 נשים קבועות שחוזרות אלי, ועוד כמה נספחות. הקבועות יוצרות קשר פעם בשבוע. יש נשים שיוצרות קשר ברמה של לספר מה קורה איתן, מה עשו היום".

רכזת 2: "השיחות איתן זה חלק נכבד מההתנדבות וזה מה שהופך את זה להתנדבות יותר ייחודית. זה שאני מרגישה שאני שם בשבילן. זה שהן יודעות שיכולות לצעוק לי בטלפון, לבכות לי, לפרוק. וזה חלק יותר חשוב מלעזור בסלי מזון".

רכזת 1: "מישהי.. שהתחילה קשר איתנו כשהייתה במרכז גמילה... ביקשה ציוד לבית, לילדים... בהמשך סייענו בשכ"ד, ועבשיו בעיקר בבגדים לילדים ושיחות.. שיחות ברמה של - אין לי עם מי לדבר. כי לחזור לעולם הזה אני לא רוצה, ואין לי עדיין קרקע לעולם החדש אז אני צריכה לפרוק את המתחים שיש לי. ולשבת עם החברות הישנות אני לא יכולה.."

לעומת זאת, חלוקת הכספים מדגישה את הפן האינסטרומנטלי בתפקידן של רכזות הפניות, כגורם המתפעל את תכנית הסיוע, החל מחיבור תסקירים על מבקשות הסיוע וכלה בהסדרה ובתיאום של אופן העברת כספי הסיוע.

השמועות שנפוצו על הסיוע הכספי הניתן על ידי לא עומדות הובילו למבול של פניות חדשות מצד שורדות שלא היו מוכרות לעמותה לפני הקורונה. מתוך הראיונות מסתמן שהקשר בין הרכזות לשורדות שפנו לעמותה בעקבות הקורונה, שונה מהקשר עם השורדות אותן ליוו בטרם הקורונה. כך למשל מסבירה לנו בתמציתיות אחת מהרכזות: "אני כן מרגישה שנשים שהתחילו את השיח עם כסף, הכסף שם כל הזמן". רכזת נוספת מבהירה לנו את ההבדלים בין ה'קבוצות':

"אני חושבת שהשוני בין מישהי שהיה לי קשר איתה לפני הקורונה, לבין קשר חדש, זה בנקודת פתיחה. כי מישהי שיש לי איתה כבר קשר, אז הנקודת פתיחה היא של

עזרה רחבה ברמת שיח וציוד. ומישהי בקורונה, אז לפחות לי הייתה הרגשה שהיא פונות יותר לקטע הכסף. ורק אם אין אז יפנו לדברים אחרים".

ההבדלים המוצגים כאן משקפים תפיסות שונות לגבי הסיוע שמעניקות רכזות הפניות. תקופת הקורונה מבליטה את הפן האינסטרומנטלי בתפקידן; ריבוי הבקשות לסיוע, אופיין הבהול של חלק מהבקשות ומסגרת הזמן לחלוקת הכספים, כל אלה דחקו הצידה היבטים אחרים בקשר, כפי שמסבירה אחת מהן:

"מבחינת השיתוף.. בגלל שהיו הרבה עניינים טכניים של קבלות, אז השיח נהיה יותר טכני סביב הכסף. גם לי לא היה הרבה זמן לעשות שיחה של שעה בטלפון, אז התמקדתי בהכרחי, פחות שאלתי מה נשמע אלא חיכיתי וטיפלתי במה שדחוף"

תקופת הקורונה מבליטה את קיומן של שתי תיאוריות שונות על מהות הקשר בין הרכזות לשורדות; האחת הולמת את המושג "רכזת פניות", והנה טכנית יותר וממוקדת במתן סיוע חומרי. השנייה נותנת מקום לקשר אישי בין הרכזת לשורדת, לשיתוף ולתמיכה. מתבקש לשאול האם התיאוריות הללו יכולות להתקיים זו לצד זו, תחת אותה 'מטרייה' של רכזות הפניות.

"כאן זה לא ביטוח לאומי": דמותן המשתנה של לא עומדות

השינוי בדפוס התקשורת בין הרכזות לשורדות משקף שינוי עמוק יותר בדמותן של לא עומדות. זו באה לידי ביטוי בהתייחסויות החוזרות של הצוות המנהל של העמותה לשירותי המוסד לביטוח הלאומי, ולהבדלים בין מערך הסיוע של לא עומדות לשירותי הביטוח הלאומי. כך למשל מסבירה אחת המראיינות:

"בקיזור זה לא סניף של ביטוח לאומי כאן. את לא חותמת ומקבלת כסף ישר. אן מערכות אוטומטיות, וגם לא יהיו".

האזכור החוזר של הביטוח הלאומי פותח צוהר לשיח הפנימי בתוך עמותת לא עומדות על ההשפעה של חלוקת הכספים על אופי העמותה. ערב התפרצות הקורונה, נשענה העמותה על מתנדבותיה, חברות וחברי קבוצת הפייסבוק של העמותה, ועל נכונותן לקחת חלק במימון ובשינוע הסיוע לשורדות. מצב העניינים השתנה בעקבות שיתוף הפעולה עם קרן שוסטרמן, אשר הפחית את התלות בקהילת הפייסבוק, ולצד זאת, העצים את מרכזיותן של רכזות הפניות במערך הסיוע של הארגון. יתרה מכך, אפשר לומר שהעובדה שחלוקת הכספים במהלך הקורונה נשענה על המערך הארגוני שפעל עוד בטרם הקורונה, ואשר נשען במידה רבה על הרכזות, הקלה במידה רבה על ההסתגלות המהירה של העמותה לשינויים באופי הסיוע. אולם גם אם המערך הארגוני של העמותה לא השתנה באופן מהותי לטובת חלוקת הכספים, תיאוריית ההתערבות השתנתה גם השתנתה. השינוי בא לידי ביטוי בשיח של העמותה - הן השיח הפנימי, בתוך הארגון, והן השיח עם השורדות - שיח על כסף ועל הקצאות של כסף. כך מסבירה אחת מהעובדות בעמותה, בהתייחסותה, שוב, לביטוח הלאומי:

"היו שינויים מהותיים.. אני חושבת שבלי לשים לב הפכנו להיות סניף של ביטוח לאומי. תגובות כמו: "מה עם הכסף שלי"? "למה לא קיבלתי"? זה דיבורים שלא היו קודם.."

לא רק השיח השתנה, אלא גם תשומת הלב הארגונית, שהופנתה בעיקר לתחזוקתו של מערך הסיוע. לכך ניתן להוסיף את ההגבלות על התקלות חברתיות במהלך הקורונה, שהקשו על קיום מפגשים פיזיים, דוגמת מיזם 'בגד חברתי' או פרויקט 'את לא לבד'. במלים אחרות, חלוקת הכספים הובילה למתח בין המחויבות לסייע לשורדות לבין הרצון לשמור על אופייה **הקהילתי** של פעילות העמותה, כמקור תמיכה וסיוע.

המתח בין שני ההיבטים הללו גלם בלוגו של העמותה: "לא עומדות מנגד: **מסייעות** לנשים במעגל הזנות". מצד אחד – אקט הסיוע, מצד שני - הפעולה הקולקטיבית. חלוקת הכספים מעמידה את הרכיבים הללו במתח זה מול זה, שכן היא מגלמת סוג חדש של פעולה, כזו שאינה נסמכת על ההמונים אלא על מערך ארגוני מצומצם הרבה יותר. השאלה היא האם מדובר במצב זמני, או שמא בתהליך המוביל את לא עומדות לדרך חדשה. ניכר ששאלה זו מהדהדת גם בתוך העמותה:

"אני חושבת שעברנו משהו... זה לא אחרינו. אנחנו לא הארגון שהיינו ערב הקורונה. אנחנו לומדות להתארגן ולעבוד מחדש. משהו מהותית השתנה.."

אחד הביטויים הבולטים לשינוי שעוברת העמותה הנו מספר הנשים במעגל הזנות אותן לא עומדות מלוות; חלוקת הכספים הובילה לגידול דרמטי במספר השורדות המלוות על ידי העמותה: מ-400 נשים בתחילת שנת 2020, ל-800 נשים בסוף אותה שנה, וכ-1000 נשים בתחילת שנת 2021 (לפי הערכות של העמותה). מצב זה מעלה סימן שאלה לגבי יכולת העמותה להתבסס על מערך הסיוע ששימש את לא עומדות לפני הקורונה; האם למשל, קבוצת הפייסבוק תוכל לשמש כתובת לסיוע עבור אלף שורדות? מכאן שהשינויים אותן חוות לא עומדות על רקע משבר הקורונה, מחייבים את צוות העמותה לשאול לא רק מהו הדבר ש"השתנה מהותית" בעקבות חלוקת הכספים במהלך הקורונה, אלא גם מהו מודל הפעולה של העמותה ביום שלאחר מיצוי כספי המענק? השאלה השנייה נוגעת בלב ליבה של העמותה, בתיאוריית ההתערבות שלאורה היא הולכת.

אותו הרעיון, פרקטיקה שונה?

עמותת לא עומדות קמה מתוך רעיון בסיסי לפיו נשים (וגברים) אינן מוכנות לעמוד מנגד נוכח מצוקתן של נשים במעגל הזנות. הללו כוננו קהילה וירטואלית ופיזית העומדת לצידן ותומכת בהן. משבר הקורונה, ובעקבותיו שיתוף הפעולה עם קרן שוסטרמן, שינו באופן ניכר את אופי התמיכה. מחד גיסא, אפשר לטעון שהמענה השתנה, אך הרעיון נותר בעינו, כפי שמסבירה אחת המתנדבות:

"הראנו להן שליטרלי אנחנו לא עומדות מנגד, ומסייעות להן עד כמה שאנחנו יכולות.

גם עכשיו!"

מאיך גיסא, ריכוז האנרגיות סביב חלוקת הכספים דוחק הצידה את הפן הקהילתי בהתארגנותן של לא עומדות, כפי שמסבירה אחת העובדות:

"מה הרעיון של לא עומדות? קודם חיברנו בין השורדות לקהילה... אז איך שומרים על הדבר הזה כשהיום לא צריך את הכסף (של הקהילה). אם אנחנו מעבירות כסף, אז למה צריך להיות בקשר עם הקהילה?"

חשוב בהקשר הזה להזכיר שעבור לא עומדות הקהילה אינה רק אמצעי למתן סיוע; היא גם חלק מתיאוריית ההתערבות של העמותה, ויש לה חלק מהותי בתמיכה בשורדות, כמו גם במטרה הכוללת: שילובן (מחדש) בחברה.

אין מדובר כאן רק בשאלות הנוגעות רק לאופי הסיוע של לא עומדות, אלא גם למערך הארגוני של העמותה; החל משנת 2020, הפכו מספר תפקידים בתוך העמותה, בנוסף לתפקידן של המנכ"לית והסמנכ"ליות, לתפקידים בתשלום. אלו כוללים בעיקר ריכוז פרויקטים המבוססים על הפעלת מתנדבים. המעבר לעבודה בתשלום בתוך הארגון מערער את אופייה הוולונטרי של הפעילות, ומוסיף ממד היררכי לדינמיקה הפנים-ארגונית.

ניכר לפיכך שחלוקת הכספים מעלה אל פני השטח מתח בין תיאוריות, או בין לוגיקות סותרות בתוך העמותה (Skelcher & Smith, 2015): לוגיקה אחת המתמקדת במערך הסיוע הפנים-ארגוני ובטיוב מנגנוני הסיוע לשורדות, ולוגיקה שנייה המציבה במרכז את הקהילה ואת הקשרים הבלתי-פורמליים בין החברות בקהילה כמקור תמיכה העומד בפני עצמו. אמנם קיומן הבו-זמני של לוגיקות מתחרות הנו מאפיין מרכזי של ארגונים היברידיים (שם), אולם מצב זה עשוי גם להוביל למתח פנימי בתוך העמותה. המתח עשוי להתגבר במצב בו תיאוריה אחת באה על חשבון השנייה, מה שמחייב לבחור באחת מהשתיים. כך למשל מסבירה אחת המרואיינות את הצורך להתאים את האג'נדה הארגונית לצרכיהן של השורדות:

"אין לנו ברירה. השטח מכתוב.. אנחנו לא יכולות לסרב לקבל כסף כדי לעזור לנשים בזנות.. אנחנו לא יכולות להישאר באג'נדה שלנו. אנחנו נקראות לדגל".

ביטוי נוסף למתח בין התיאוריות הנו ההתמודדות של העמותה עם ציפיותיהן של חלק מהשורדות להמשך מתן סיוע חומרי מטעם לא עומדות, גם לאחר שכלו כספי המענק של קרן שוסטרמן.

אג'ליות ארגונית: מיצוי המענק והחזרה ל'שגרה' לאחר הגל הראשון של הקורונה

מלכתחילה, נתחמה חלוקת הכספים בגל הראשון של הקורונה למסגרת זמן מוגבלת. בסיומה, שבו לא עומדות לשיטת העבודה ששימשה את הארגון בטרם התפרצות הקורונה, המבוססת על קבוצת הפייסבוק, על תרומות של גורמים פרטיים ועל מתנדבות בעמותה. המעבר ממצב של 'יש כסף' למצב של 'אין כסף' מומחש היטב בתיאורי הרכזות את התגובות של השורדות, להן הוסבר שלא ניתן לסייע כספית כפי שסייעו להן בגל הראשון:

"אחת אמרה שאין לה איך לשלם שכר דירה, והיא אומרת לי - לא נורא, אני פשוט אפתח את הטלפון ואלך לעבוד.. ידעתי שהיא הלכה לעבוד כי לא היה לה כסף."

"יש מישהי שאני מלווה, בחורה צעירה עם 2 תינוקות. אמרה לי - הסתדרתי, הלכתי לעבוד. זה אחרי יותר משנה שהיא לא הייתה בזנות".

החזרה למצב של 'אין כסף', משמעותו חזרה לשיטות העבודה הקודמות של העמותה, לרבות חיבור פוסטים עם בקשות לגיוס כסף באתר הפייסבוק של לא עומדות:

מראיין: אבל במציאות נגמרו המענקים בגל הראשון, ואז מה קרה?

רכזת: תסכול גדול. התחלנו לחזור לפוסטים קורעי לב, מבקשות כספים.

מראיין: פוסטים זה צד שאת פחות מעדיפה לעשות?

רכזת: "כבר פיתחתי מומחיות לזה אז עושה. אבל אף אחד לא אוהב לקושש. זו לא עמדה נעימה, אבל זו האופציה היחידה.."

הראיונות מלמדים על קושי בקרב חלק מהשורדות להפנים את השינוי באופי הסיוע של העמותה, ואת אמירתן של הרכזות לפיה לא ניתן לקבל סיוע כספי בעת הנוכחית. כמה מהרכזות דווחו על פניות חוזרות לסיוע כספי מצד נשים אותן ליוו, גם אחרי שהובהר להן שבעת הנוכחית לא ניתן לסייע:

"עכשיו כבר אין כסף אבל עדיין היא מנסה כל כמה זמן: אולי יש כסף? אולי סל מזון? הבקשות מתרבות והיא מנסה מכל הכיוונים. אם אין סל מזון, אולי מצרכים? מנסה לקבל את המקסימום האפשרי. למצות גם סיוע כלכלי, גם פייסבוק, גם סלי מזון. לא כולן. הרוב חזרו לשגרה והקשר חזר למה שהיה קודם, אבל חלק נשארו עם תלות מסוימת.."

הבקשות החוזרות לסיוע מזכירות לנו שעבור חלק מהשורדות, המצוקה החומרית והצורך בסיוע לא באו לקיצם עם תום הסגר: מדובר במציאות חיים כרונית (גור, 2008). הפניות החוזרות לסיוע חומרי משקפות את גודל המשימה שבפניה ניצבו לא עומדות, ובמיוחד רכזות הפניות של העמותה, בתום הגל הראשון של הקורונה ומיצוי כספי המענק; כיצד לצמצם את הפער בין הציפייה לסיוע חומרי, למשאבי הסיוע הקיימים בידי העמותה. כמובן שאותו "אפקט אקורדיון", שאפיין את ההתארגנות מחדש של העמותה על רקע מיצוי כספי הגל הראשון, עתיד להופיע שנית, לאחר מיצוי כספי הגל השני של הקורונה, באביב 2021.

לסיכום,

תכנית הסיוע הכספי, אותה יזמו לא עומדות, הוליכה דינמיקה שהלכה למעשה משנה פני הארגון: את תפיסת התפקיד של רכזות הפניות; את התקשורת בין לבין השורדות; את השיח הפנים-הארגוני. לכך מתווסף הגידול הדרמטי במספר השורדות אותן מלוות לא עומדות, מכ-400 נשים בתחילת שנת 2020 לכ-1000 נשים בתחילת שנת 2021. לא עומדות השתנו ועתה עליהן לשאול עצמן האם הן יכולות, או בכלל רוצות, לחזור אל שגרת העבודה שקדמה לחלוקת כספי הסיוע.

חלוקת המענקים מבליטה את המתח בין תיאוריות התערבות שונות בתוך העמותה: בין גישה אינסטרומנטלית המתמקדת בהיבטים הטכניים של הסיוע לגישה אקספרסיבית הכוללת תמיכה, שיתוף והכלה; בין שימת הדגש על מתן סיוע חומרי לתפיסת הקהילה והמרחב הקהילתי כמקור לתמיכה חברתית. קיומן של תיאוריות שונות של התערבות משקפת את אופיו ההיברידי של הארגון, המבקש לגעת בכל העולמות, קצת מזה וקצת מזה. האופי ההיברידי מחד, והגמישות התפעולית (הקשורה בין היתר בהסתמכות על מתנדבות) מאידך, אפשרו לעמותה להסתגל במהירות לתנאים המשתנים – ולספק מענים חדשים. ועדיין, במצב בו התיאוריות מתנגשות זו בזו, נדרש להכריע מהו סדר העדיפויות של העמותה – מה גובר על מה. הנתיבה הפשוטה והישירה, מצד אחד, ויצירת הקהילה בקהילה מיטיבה – הם שעמדו בלב העשייה והחזון של לא עומדות בטרם משבר הקורונה. כעת, הללו נדרשות להגדיר מחדש את התיאוריה המנחה את דרכן לאחר הקורונה. בנקודה זו ממש יש להרחיב מעט את העדשה, ולהתבונן בפעילותן של לא עומדות מפרספקטיבה רחבה יותר, בראי שדה הסיוע לנשים (וגברים) במעגל הזנות בישראל.

פרק שלישי: מקומן של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות

"אני חושבת שאנחנו עדיין בתוך הדילמה של מי אנחנו" (עובדת בעמותה)

הפרק הנוכחי מוקדש למקומן של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים (וגברים) במעגל הזנות, לאור חלוקת הכספים במהלך הקורונה. אלו הן השאלות שבמוקד פרק זה:

- מהו המקום של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות, ובאיזה אופן השתנה מיקום זה בעקבות אירועי השנה האחרונה?
- כיצד נתפס מקומן של לא עומדות בשדה מנקודת המבט של עובדות בארגוני סיוע עמיתים?

מערך הסיוע של לא עומדות בהשוואה למסלולי הסיוע הקיימים

כפי שהוצג במבוא, שדה הסיוע לנשים במעגל הזנות בישראל כולל שני מסלולי סיוע מרכזיים: מסלול של הפחתת נזקים, ומסלול טיפול ושיקום (מזרחי, 2013).¹⁰ לעומתם, שירותי הסיוע של לא עומדות מציעים מודל פעולה מובחן, כזה שאינו מתמייך באופן ברור למסלולים המוכרים. עוד בטרם התפרצות הקורונה, נבדלו לא עומדות מיתר ארגוני הסיוע במספר מאפיינים בולטים: באופי התקשורת של הארגון עם השורדות (בעיקר תקשורת וירטואלית), בפריסה הגיאוגרפית של הארגון (מתן מענה לשורדות ברחבי הארץ), באוכלוסייה לה יועד הסיוע (מתן מענה לכל השורדות), באופי הסיוע (סיוע חומרי, משולב במענים נוספים) ובמקורות המימון של הארגון (הסיוע החומרי מבוסס על תרומות, פעילות הארגון ממומנת באופן חלקי על ידי המדינה). ההבדלים המרכזיים בין מערך הסיוע של לא עומדות לשני מסלולי הסיוע הקיימים מוצגים בלוח 2.

לוח 2: השוואה בין מערך הסיוע של לא עומדות למסלולי הסיוע המרכזיים לנשים במעגל הזנות

לא עומדות - מערך הסיוע	ארגוני סיוע - מסלול שיקום וטיפול	ארגוני סיוע - מסלול הפחתת נזקים	
תקשורת וירטואלית, אין הכרח במפגש פנים אל פנים	מפגש פנים אל פנים	מפגש פנים אל פנים/ תקשורת מרחוק (קו סיוע)	אופי התקשורת
סיוע בפריסה גיאוגרפית רחבה, באמצעות תקשורת וירטואלית ומתנדבים	סיוע במיקום גיאוגרפי נתון	סיוע במיקום גיאוגרפי נתון/ שירותים מרחוק (קו חירום)	פריסה גיאוגרפית של הסיוע
שירותים הפתוחים לכלל הנשים, לרבות נשים שיצאו מעולם הזנות	שירותים המכוונים לנשים בתהליך היציאה מעולם הזנות	שירותים המכוונים לנשים בתוך מעגל הזנות	אוכלוסיית היעד

¹⁰ ערוץ פעולה נוסף בישראל מכוון לאיתור קטינים במצבי סיכון. ראו: כרמלי ואחרים, 2016.

לא עומדות -	ארגוני סיוע -	ארגוני סיוע -	
מערך הסיוע	מסלול שיקום וטיפול	מסלול הפחתת נזקים	
סיוע חומרי, משרת מטרות שונות: הפחתת נזקים, שיקום, מניעה	סיוע ארוך טווח, שיקומי (ליווי טיפולי, הכשרה תעסוקתית)	הפחתת נזקים: סיוע רפואי, מענה חירום (לינה), ליווי ותמיכה	אופי ומטרת הסיוע
סיוע חומרי מבוסס תרומות, פעילות הארגון ממומנת (חלקית) על ידי המדינה	המדינה/ הרשות המקומית (באופן ישיר או באמצעות יחסים חוזיים)	המדינה/ הרשות המקומית (באופן ישיר או באמצעות יחסים חוזיים)	מקור המימון

ייחודן של לא עומדות, בכך שהן אינן מתמיינות באופן טבעי למסלולים הקיימים, לא לזה של "הפחתת נזקים" ולא לזה של "שיקום וטיפול"; המענה שהן מציעות נע בין השניים, ולעתים אף מפלס דרכו למסלולים אחרים, כאלה שאינם מוכרים על ידי המדינה, כמו למשל, הסיוע שהן מעניקות לנשים שלא מכבר יצאו ממעגל הזנות.

על חשיבותו של הסיוע החומרי מטעם לא עומדות ניתן ללמוד מדוח המחקר של פלד ועמיתותיה (2020) על הסיוע לנשים וגברים בזנות במהלך משבר הקורונה. כך הן מציינות במחקרן:

"מרבית הארגונים ציינו כי הן בשגרה אך במיוחד בעת המשבר, הסיוע החומרי שניתן על ידי ארגון ארצי המתמחה בכך היווה הצלה עבורם.. (שם, עמ' 24).

כפי שאנו למדים, מרכזיותן של לא עומדות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות נובעת בראש ובראשונה ממערך הסיוע החומרי שהללו מפעילות, ויש להניח שלשיתוף הפעולה בין לא עומדות לקרן שוסטרמן יש השפעה ישירה על מצב זה. חשוב לציין שמערך הסיוע שהפעילו לא עומדות במהלך הקורונה הנו יוצא דופן לא רק ברמה המקומית, אלא גם בהשוואה למעניהם של ארגוני מגזר שלישי המסייעים לנשים בזנות ברחבי העולם (ראו למשל: Oselin & Weitzer, 2013; Rekart, 2008). למעשה, אם יש מקבילה לחלוקת הכספים של לא עומדות במהלך הקורונה, הרי שניתן למצוא אותה בשירותים הניתנים מטעם המדינה: שירותי הביטוח הלאומי, או לחילופין, שירותי משרד הרווחה. לפיכך, את תכנית הסיוע של לא עומדות יש לבחון בראי הוואקום אותו מילאה העמותה במהלך משבר הקורונה: זה שהותירה לה המדינה (גדרון ואחרים, 2007).

שיתופי הפעולה עם יתר הארגונים בשדה – לא עומדות כארגון סיוע

לארגוני סיוע

"אפילו אגיד לך שבקורונה פנו אליי משוסטרמן ושאלו אם אני רוצה כסף לסלי מזון, ואני אמרתי לה שאני מעדיפה שהיא תיתן את הכסף ללא עומדות ואני אפנה אליהן" (מתוך שיחה עם עובדת סוציאלית מארגון סיוע עמית)

הוואקום שמילאה העמותה במהלך משבר הקורונה מיקמה אותה ככתובת ראשית לא רק עבור השורדות, אלא גם עבור ארגוני סיוע אחרים לנשים במעגל הזנות, אשר כרעו תחת נטל מגפת הקורונה (ראו: פלד ואחרות, 2020). שיתופי פעולה בין לא *עומדות* לארגוני סיוע נוספים בשדה התקיימו עוד בטרם הקורונה, אך הלכו והתהדקו בעקבות משבר הקורונה. בחלק הנוכחי ייבחן מיקומן של לא *עומדות* בשדה הסיוע, מנקודת מבטן של עובדות בארגוני סיוע נוספים לנשים במעגל הזנות.

"מלאכיות": נקודת המבט של עובדות בארגוני סיוע עמיתים ביחס לשיתוף הפעולה עם לא עומדות

"הן נס. מלאכיות בעולם רע מאוד.. וחשוב לי שמישהו ישמע, שזה נותן המון מקום לנשימה בתור העבודה הזאת. הרבה פעמים אתה מרגיש עם הגב לקיר וחושב שהעולם צריך להיכחד. ואז אתה עושה פנייה כזאת ומביאים למישהי עוגה או מונית לגמילה, וזה נותן אוויר לנשימה. אתה מרגיש שיש עוד בעולם".

הציטוט שלעיל ממצה היטב את עמדותיהן של עובדות מארגונים עמיתים ביחס למשמעות הסיוע החומרי שמעניקות לא *עומדות* לנשים אותן הן מלוות. כך מתארת עובדת סוציאלית בארגון עמית את הרגע בו למדה על האפשרות שנשים תחת טיפולה יוכלו להסתייע בלא *עומדות*:

"אני חושבת ששמעתי על זה מהעובדת הסוציאלית במקום, אצלנו. איכשהו התגלגלתי לדבר איתה (עם נעמה, המנכ"לית של לא *עומדות*) ובאמת בהתחלה זה היה: רגע, מה מבקשים? מה לא? מה בסדר, מה לא? ואז הן פשוט נהיו המענה להכול..".

משבר הקורונה הוביל לעומס ניכר על ארגוני הסיוע, שנדרשו להיענות לקריאות מרובות לסיוע, במיוחד בהיבט החומרי (שם, עמ' 17). כך מסבירה זאת עובדת סוציאלית עמה שוחחנו:

"לצורך העניין אני, בתחילת הקורונה אין לי כסף לסיגריות, לתרופות, למוניות, לרב קו. כל הוצאה כזאת לאישה מסוימת יוצאת מהתקציב הכללי, והתקציב הכללי מוגבל. הדברים מדודים. אז בדברים כאלה פנינו ללא *עומדות*..".

כדוגמא לשיתוף הפעולה בין לא *עומדות* לארגון סיוע נוסף לצורך סיוע לשורדת, מובא כאן המקרה הבא מפי עובדת בארגון המעניק שירותי סיוע לנשים בזנות:

"מטופלת שיצאה לגמילה. ששנים ארוכות בזנות ובשימוש והחליטה שהיא מוכנה לגמילה.. ידענו, והיא ידעה שאם אנחנו מעלות אותה לאוטובוס שם זה נגמר. היא תעצור בתחנה מרכזית בתל אביב עד שיקרה משהו חמור. זה כבר קרה בעבר.. שברנו את הראש מה עושים.. אז התקשרתי אל לא *עומדות*... שמימנו מונית שהגיעה בול בזמן לקחת אותה עד למקום של הגמילה. מימנו את הסיגריות לגמילה, את הפיקדון, היגיינה, ממתקים. ביום שליוונו אותה למונית, זה קצת כמו ללוות

לחינה שלה. זה היה מרגש ואני באמת ובתמים חושבת שזה לא היה יכול להתקיים בלי לא עומדות. לא רואה מצב שהייתי מוצאת מאיפה להוציא את הסכום הזה".

חשוב לציין שחוזר מנכ"ל של משרד הרווחה מחודש יוני 2020 (לאחר התפרצות הקורונה) מאפשר מימון של שירותים שונים, כמו זה המצוין לעיל, תחת "סל מענים לנשים וגברים הנמצאים בתהליכי שיקום מתקדמים ממעגל הזנות" (ראו: עמ' 5). ברם, מעבר לכך שמענה זה לא היה קיים בגל הראשון של הקורונה, פנייה למשרד הרווחה למימוש מענה מסוג זה או מסוג אחר כרוכה בתהליך בירוקרטי ממושך. כך מתארת אחת העובדות את עצם הרעיון של הסתייעות במערך הסיוע של משרד הרווחה:

"אתה אומר לי שלא הזכרתי את הרווחה, ואני אפילו לא חשבתי על לפנות אליהם..
כי הבירוקרטיה שהרווחה דורשת כדי לסייע לך כי היא כל כך גדולה שעדיף לוותר.."

לעומת זאת, הסיוע מצד לא עומדות כרוך היה בבירוקרטיה מינימלית, ובמענה מהיר. לכך יש להוסיף את הרתיעה בקרב נשים בזנות ביחס לעצם הרעיון של היעזרות בגורמי רווחה, לעתים קרובות בעקבות התנסויות קודמות שליליות (Blakely et al., 2018; Brown et al., 2006; Henkel et al., 2016). כך מתארת עובדת סוציאלית את ניסיונותיה להציע למטופלות שלה להיעזר בשירותי הרווחה:

"אני יכולה להגיד לך היום שהסל שמתנת הרווחה (לנשים בתהליך שיקום), הוא הרי רשום על השם שלהן. יש על זה כותרת: משרד העבודה והרווחה. אפס! שם זה נגמר! התשובות שאני מקבלת מהנשים שאני מלווה הן: "אם ככה, אז לא צריך"..
ואני יודעת שצריך"

לא רק זאת, יש לתת את הדעת שהמענים להן זכאיות השורדות (מטעם משרד הרווחה או מטעם גופים אחרים) מלכתחילה מוגבלים באופיים, ואינם מותאמים לצרכים השונים של השורדות. כאן הסיוע של לא עומדות נתפס כמשמעותי במיוחד, כפי שמסבירה אחת העובדות:

"מאיזה רווחה אתה יכול לבקש שק אגרוף לאישה שצריכה לבסס את הרגש שלה?
מאיזה רווחה אתה יכול להגיד שיש נשים מוסלמיות שרוצות לחגוג את חג הקורבן והן ישלחו איזה מיליון עוגיות? זה לא יכול לעבוד בדרך אחרת, לא קיים."

לפנינו היבט נוסף בסיוע מצד לא עומדות, המשמש לא רק לסיפוק צרכים חומריים בסיסיים, אלא גם לתהליך הטיפולי והשיקומי של השורדות. סיוע העונה על צרכים נפשיים, רגשיים וזהותיים, שעבור חלק מהשורדות, לא יכלו להיענות בדרכים אחרות.

העובדות בארגוני הסיוע מודעות לכך שהגידול בסיוע הכספי מצד לא עומדות הנו מצב זמני אשר עתיד להסתיים בקרוב. אולם מנקודת מבטן, העובדה שמדובר בסיוע זמני אינה מפחיתה מהחשיבות שיש לו עבורן ועבור הנשים שהן מלוות. כך מסבירה אחת מהן:

"לפעמים החודש האחד הזה הוא הזמן שצריך כדי להתארגן. יש לי מטופלת אחת שסובלת מחרדות גדולות, ארגנו לה תרומה של שמיכה כבדה מיוחדת שעוזרת להרגעת חרדות. המטופלת הזאת... קיבלה סיוע כלכלי בתקופות שהכל עמד לקרוס. ולפעמים העזרה הקטנה הזאת, שאנחנו כאנשים שיש להם גיבוי... אלו אנשים שאין להם את זה. ולפעמים זה הדבר הקטן שצריך כדי לעבור משבר ולצאת ממנו.."

אתגרים בשיתוף הפעולה בין לא עומדות לארגוני הסיוע

כפי שניתן היה להיווכח מתוך הראיונות, הסיוע של לא עומדות נתפס כמשמעותי ביותר עבור ארגוני הסיוע ועובדותיהן. לצד זאת, ואולי דווקא בשל כך, התקשורת בין הצדדים לא תמיד עבדה בצורה חלקה. מתוך הראיונות מסתמן כי גורם מרכזי שהקשה על העבודה המשותפת, הנו **הבדלים בציפיות** מצד הגורמים המעורבים. העובדה שלא עומדות עבדה במקביל עם מספר ארגונים, לכל אחד מהם המאפיינים הייחודיים לו, הקשתה על יצירת נוהל אחיד לעבודה משותפת. לכך התווסף הקושי לייצר זמן לתקשורת בין רכזות הפניות (הממלאות את תפקידן בהתנדבות) לבין העובדות באותם ארגונים. ולבסוף, לא אחת נוצר מצב בו נשים המלוות על ידי ארגוני הסיוע פנו באופן עצמאי ללא עומדות, מבלי ליידע את הארגון המלווה אותן. כתוצאה מכך, מתגלים מתוך הראיונות קצרים בתקשורת.

במסגרת המחקר נערכו ראיונות עם עובדות סוציאליות משלושה ארגונים שונים. כל אחת מהן הציגה מתווה עבודה מובחן עם עמותת לא עומדות מנגד. במלים אחרות, מסתמן הבדל בציפיותיהן של עובדות המייצגות ארגונים שונים, ביחס לאופי הקשר הרצוי (והמצוי) עם לא עומדות. כך למשל, מסבירה עובדת סוציאלית באחד הארגונים את רצונה להיות מעורבת בהחלטות לגבי בקשות סיוע המגיעות ללא עומדות מהנשים שאותן היא מלווה:

"אני חושבת שהקשר עם הגורמים המלווים הוא סופר חשוב. זו הדרך היחידה לפקח על זה. כי בסוף הן (לא עומדות) רוצות לסייע לאוכלוסייה כל כך מוחלשת. ויושבות שם נשים עם לב ענק ששומעות כל היום סיפורי זוועה, אז הן לא בודקות מה בדיוק מספרים להן. כי איך אפשר באמת לבדוק.. אז הצורה היחידה בעיני לפקח זה להיות בקשר עם הגורם המטפל. שבמקרה הזה זאת אני"

לעומת זאת, מסבירה עובדת סוציאלית מארגון סיוע אחר:

"זה קורה בתקופות מסוימות, מתנדבות שמתקשרות אלי ואומרות שדיברו עם זאת וזאת, היא דיברה על מצב כזה וכזה, מה דעתך? את חושבת שצריך לעזור? זה היה ככה מההתחלה דרך אגב. בהתחלה טיפה התלבטתי אם זה דבר נכון, לי כשירות. שאני מפנה אישה לשם לקבל סיוע כלכלי.. ופתאום אני שומעת שמתנדבת של לא עומדות ליוותה את האישה לפה ולשם. ואז הבנתי שאני שלחתי אותה לדבר אחד, ובעצם קורים דברים במקביל.. ועצתי עם עצמי רגע לחשוב. בסופו של דבר הגעתי

למסקנה שמצוין. כמה שיותר.. מבחינתי כל קשר עם לא עומדות יוצר ערך מוסף וזה מצוין מצדי.."

כפי שניתן להיווכח, לפנינו שתי גישות המייצגות ציפיות הפוכות לגבי אופן שיתוף הפעולה הרצוי בין לא עומדות לבין ארגוני הסיוע. הפערים בציפיות עשויים להוליד מתיחות, סמויה או גלויה, הנלווית לעבודה המשותפת. כך מסבירה עובדת בארגון סיוע עמית:

"נגיד היה מקרה מסוים.. הייתה שאלה מוסרית שנרא הקפיצה אותי. ידעתי שזה לא נכון לתת את הכסף הזה, במקרה הזה. ברמה המוסרית הכעיס אותי שזה כסף שמישהי אחרת צריכה לקבל, והיא קיבלה בסוף. היא לא צריכה בכמויות שהיא ביקשה. אז אני לא אגיד (ללא עומדות) – 'אל תתני לה'. אני אולי אגיד – 'למה בכמויות האלה? בואי תתני לי לבדוק איתה מה הצורך...'"

הדילמה שמציגה כאן העובדת מהדהדת מחלוקות, שרווחו גם בקרב רכזות הפניות, לגבי האופן שבו הוחלט לחלק את הכסף. לצד זאת, היא ממחישה את העמימות המאפיינת את מערכת היחסים בין הרכזות של לא עומדות לבין העובדות בארגוני הסיוע. על העמימות במערכת היחסים בין הצדדים ניתן ללמוד מאחת הרכזות:

"כל שיחת טלפון (עם עובדת סוציאלית מארגון עמית) אני מגששת באפלה: מה היא יודעת, מה לא, מה הקשר שלה עם השורדת.. יש שיותר משתפות פעולה, יש כאלה שפחות.."

הדוגמאות שלעיל ממחישות את הצורך בעריכת תיאום ציפיות בין הארגונים לגבי מערכת היחסים ביניהם: כיצד אמורה התקשורת בין הגופים להתנהל? מה המקום שיש לעמדת הארגון העמית בהחלטות על חלוקת כספים לנשים המלוות על ידי שני הארגונים? אמנם מדובר בשאלות שהפכו אקוטיות במיוחד בעקבות משבר הקורונה, אך יש להניח שהן יהיו רלוונטיות גם להמשך.

ובטרם נסכם חלק זה, חשוב לציין שמספר פעמים חזרה על עצמה האמירה שלא עומדות לוקחות על עצמן משימה שארגוני הסיוע (והעובדות המייצגות אותם) אינם רוצים (או להבדיל – אינם יכולים) לקחת על עצמם:

"אז איך באמת מייצרים משהו הוגן בחלוקה של משאבים? זו שאלה קשה. במיוחד כשאין אופציה של ביקורי בית ובידיקה של חשבונות בנק, ולא רוצים להיכנס לזה... אז לפעמים צריך להיעזר בנו, ולפעמים אני לא יכולה לעזור. ואני אומרת: איזה כיף שאני לא צריכה להחליט אם לתת או לא לתת.."

לסיכום,

עוד בטרם משבר הקורונה, נבדלו לא עומדות מיתר הארגונים בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות, כעמותה הפועלת בפריסה ארצית ומתמקדת במתן סיוע חומרי. שיתוף הפעולה בין לא עומדות וקרן שוסטרמן במהלך משבר הקורונה, מיצב את לא עומדות כארגון המרכזי המעניק סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות.

כתוצאה מכך, התהדקו הקשרים בין לא עומדות לבין ארגוני הסיוע האחרים בשדה. התקשורת בין הארגונים מסתמנת כהיבט קריטי בחלוקת הכספים; מעל לכל, היא סייעה לוודא שמתן הסיוע הכספי מיטיב עם מבקשות הסיוע, והולם את צרכיהן. לצד זאת, ריבוי הארגונים הקיימים בשדה הוביל לא אחת לקשיי תקשורת ולפערי ציפיות ביחס לאופי הקשר בין הצדדים. ולמרות כל זאת, חלוקת הכספים במהלך הקורונה ממחישה את הכוח הטמון בשיתוף הפעולה בין הארגונים, ואת הצורך בהפקת לקחים משותפת ובלמידה מאירועי הקורונה. השאלה שכמובן צריכה להישאל, היא מה יהיה אופיים של שיתופי הפעולה בין הארגונים ביום שאחרי מיצוי כספי המענק.

פרק רביעי: סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות - הצדקות וסימני שאלה

"מההתחלה הרגשתי דואליות של לקבל כסף ומה זה יעשה. עם כל הצרכים זה יכול להיות משהו רגעי, ומה יקרה מחר? ואיך זה ישנה את היחסים בינינו? די מהר מההתחלה חששתי מזה.. " (רכזת פניות בעמותה)

"אני לא רוצה להתחיל לחלק סלי מזון. אני חושבת שזו סיטואציה מאוד מורכבת לנו כמטפלות. היא גם מורכבת ללא עומדות, לא סתם אתם עושים את המחקר הזה.. " (עובדת סוציאלית מארגון סיוע עמית)

מהן המשמעויות של נתינת כסף לנשים במעגל הזנות? שאלה זו שבה ועלתה בראיונות, ולא בכדי. בפרק הנוכחי יוצגו כמה מסימני השאלה שעלו במהלך עריכת המחקר לגבי עצם הרעיון של מתן סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות. לאחר מכן, יובאו כמה מההצדקות המרכזיות לצעד זה.

סימני שאלה

שאלת הסיוע החומרי לאנשים בעוני מעסיקה מזה שנים את עולם הרווחה (ראו: באום, 2015; גל וקרומר-נבו, 2019). בקצה אחד של הדיון ניצבת הטענה הגורסת שמתן סיוע חומרי עשוי לפתח תלות של הנתמכים בגוף התומך. זו עשויה בסופו של דבר דווקא להקשות על שילובם החברתי, במקום לסייע לו. על בסיס זה, בין השאר, גובשה תכנית ויסקונסין בתחילת שנות ה-2000, במטרה לדרבן אנשים הנסמכים על שירותי הרווחה להיכנס לשוק העבודה, תחת הסיסמא "מרווחה לעבודה" (ראו: גל, 2007). בקצה האחר של הדיון ניצבת גישה הרואה בסיוע חומרי חלק בלתי נפרד מהפרקטיקה של העבודה הסוציאלית, בבואה לסייע לפרט (ולמשפחה) לצאת ממעגל העוני (קרומר-נבו, 2015). על יסוד תפיסה זו נוסדו בשנים האחרונות מספר תכניות בחסות משרדי ממשלה, לרבות משרד הרווחה, המשלבות מתן סיוע חומרי בתהליך התערבות ארוך טווח (קרומר-נבו ואחרות, 2019).

ברם, משוואת הסיוע החומרי בשדה בו פועלת עמותת לא עומדות, מטבעה הנה מורכבת יותר, וזאת בשל הרגישות הטמונה בנתינת כסף לנשים בזנות. אם להמשיג זאת בתמציתיות, הכסף נכנס אל תוך מערכת היחסים בין לא עומדות לנשים אותן הן מלוות. העיסוק בכסף ובסיוע חומרי צובע את התקשורת בין השורדות לרכזות המלוות אותן, כפי שמסבירה אחת מהעובדות בעמותה: "זה הפך לסוג של התחנפות אלינו מהנשים, ריצוי שלנו.."

נוכחות הכסף במערכת היחסים בין השורדות לבעלי התפקידים, מזכירה במידה רבה את חוויותיהם של עובדים סוציאליים בלשכות לשירותי רווחה, האמונים על מתן סיוע חומרי למטופליהם (באום, 2015). אולם להבדיל משירותי הרווחה, במקרה של לא עומדות אין מדובר בסיוע הניתן כחלק ממערכת יחסים סדורה, כי אם בסיוע הניתן אד-הוק. לא רק זאת, אלא שכפי שכבר הוסבר, עבור שורדות רבות, המצוקה החומרית אינה מצב זמני, אלא היא חלק בלתי נפרד מחייהן (Brown et al., 2006; Henkel et al., 2018). מכאן ניתן גם

להבין את הקושי שחוו הרכזות בעקבות מיצוי כספי הגל הראשון של הקורונה והחזרה ל"שגרה". הקושי אינו טמון רק באובדן היכולת של הרכזות לסייע בהיבט החומרי, אלא גם בחשש שלהן מההשפעה ארוכת הטווח של נתינת הכסף:

"התחושה שגם אם נשלם עוד חודש, חודשיים, אז מה יקרה בחודש הבא? זה בז
ללא תחתי.. יש הרבה יותר תקווה בלשלם לאישה על.. דברים אחרים.. שיש להם
תכלית. כלומר, גם לשכר דירה יש תכלית, אבל מה יקרה בחודש הבא?"

חשוב לציין שהדילמה הטמונה במתן סיוע חומרי אינה נוגעת רק לחלוקת הכספים במהלך הקורונה; היא באה לביטוי, גם אם בצורה מעט שונה, בשגרת העבודה שהתמסדה בתוך הארגון, ובפרקטיקה המקובלת של גיוס תמיכה כספית באמצעות קבוצת הפייסבוק של העמותה; מאחר שבקבוצה חברות גם נשים במעגל הזנות, הבקשות לסיוע כספי הופכות למערכת נוספת של יחסי חליפין, כזו שיש לה נראות ציבורית – אקט הנתינה גלוי לכל השותפים בקבוצה, כולל לשורדות עצמן. כך למשל מסבירה אחת הרכזות:

"יש שורדות, שאיתן זה בנוהל – "מה אין כסף? אז תעלי פוסט" (בפייסבוק). כי הן
יודעות שפוסטים נפתרים מהר"

חילופי הדברים הללו ממחישים את המורכבות שבמתן סיוע חומרי בשדה הנוכחי, ומלמדים אותנו שמדובר ביחסי חליפין רגישים במיוחד. וכפי שמסבירה זאת בעצמה חברה בצוות הניהול:

"אני לא הבנתי עד כמה העניין הכספי יש לו משמעויות סימבוליות לנשים בזנות,
ועד כמה אנחנו צריכות להישמר בנושא הזה. זה לא אוכלוסיות רגילות שמקבלות
כסף. יש כאן משמעויות שאנחנו צריכות להיזהר ולחשוב עליהן.."

יש לציין שהאמביוולנטיות ביחס למתן סיוע חומרי אינה רק נחלתן של לא עומדות; במחקר שערך באום (2015) נמצא כי עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים מתחבטים גם הם עם דילמות מוסריות ואתיות הנלוות למתן סיוע חומרי למשפחות ויחידים במעגל העוני. אולם כפי שהוסבר, בהקשר של לא עומדות מדובר בדילמה מורכבת עוד יותר, לא רק בשל הרקע שממנו מגיעות השורדות המבקשות סיוע, אלא גם לאור האופי האקראי של מתן הסיוע (פעם יש כסף, פעם אין כסף) והעדר מערך תמיכה הנלווה לסיוע החומרי.

הצדקות

בבואנו לדון בהצדקות למתן סיוע חומרי, יש להבחין בין שני מישורים של הצדקות. מישור הצדקה אחד מתמקד בנסיבות הייחודיות שהובילו לשיתוף הפעולה בין לא עומדות לקרן שוסטרמן, קרי התפרצות מגפת הקורונה, ורואה במתן סיוע חומרי מענה חריג ההולם את הנסיבות החריגות. מישור הצדקה שני הולך מעבר לנסיבות המקומיות שהובילו לחלוקת הכספים, ומדגיש את החיוניות שבמתן סיוע חומרי לנשים שורדות זנות גם מעבר לתקופת הקורונה.

הצדקות למתן סיוע חומרי במהלך הקורונה: כאמור, הרציונל למתן סיוע חומרי נשען על ההכרה במצוקה האקוטית שהביאה עמה התפרצות מגפת הקורונה בישראל (פלד ואחרות, 2020). על רקע זה בולטת לטובה המהירות בה התעצב מחדש מערך הסיוע של לא *עומדות* לטובת חלוקת הסיוע הכספי בגל הראשון של הקורונה. היכולת להעניק סיוע מידי היתה קריטית עבור שורדות שלהן מלכתחילה אין את הפריבילגיה להמתין לסיוע מצד המדינה, מה גם שנשים במגל הזנות מתקשות למצות את זכויותיהן מול רשויות המדינה. הדבר נכון בימי שגרה, ונכון על אחת כמה וכמה בימי משבר הקורונה.

הצדקות למתן סיוע חומרי מעבר לתקופת הקורונה: גישה זו מדגישה את הצורך במתן סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות גם בימי שיגרה. לפי גישה זו, מצוקה חומרית אינה תוצאה זמנית של משבר הקורונה אלא מהווה חלק בלתי נפרד מחייהן של נשים רבות במעגל הזנות. להלן כמה מהסיבות הבולטות לכך:

- **שקופות – נשים חסרות מעמד:** חלוקת הכספים מטעם לא *עומדות* במהלך הגל הראשון של הקורונה מסתמנת כקריטית במיוחד עבור אוכלוסיות שמגננוני התמיכה של המדינה מלכתחילה אינם זמינים להן. במיוחד יש לציין את חשיבותו של הסיוע לנשים קורבנות סחר, שמעמדן בישראל טרם הוסדר (ראו: גור ואחרות, 2017). רבות מהן איבדו בעקבות הקורונה את מקום עבודתן, מה שהציב אותן ואת משפחותיהן בסכנה ממשית (לרבות הסכנה שהללו יאלצו לשוב אל מעגל הזנות). יחד עם זאת, הצורך של נשים חסרות מעמד בסיוע אינו תחום לתקופת הקורונה; הרי גם בעתות שגרה, הן אינן זכאיות לחלק ניכר מהשירותים שמציעה המדינה עבור נשים שורדות זנות.
- **נופלות בין הכיסאות:** קבוצה נוספת אותה יש להזכיר היא של נשים (וגברים) שזכאיות לסיוע מצד המדינה, אך שנסיבות שונות אינן מאפשרות להן להיעזר בחלק משירותיה. כך למשל מסבירה עובדת סוציאלית מארגון סיוע עמית את מצבה של מטופלת שלה מהמגזר הערבי:

"מטופלת אחרת שהייתה צריכה לבצע הפלה. הרווחה יודעת לתת על זה מענה, אני בטוחה. אבל אפילו לא בדקתי, כי זה אומר שאני צריכה לחשוף אותה. ומדובר באישה מהמגזר שאם אני חושפת אותה זה אומר שאני חושפת אותה מול עו"ס מהמגזר בתור אישה בזנות, ולא רק בזנות אלא נכנסה להריון, מה שעשוי לסכן אותה בצורה בלתי סבירה. אז כאן היה לי את לא *עומדות*."

- **הרתיעה ממערך הסיוע הניתן בחסות המדינה:** בסקר הלאומי על תופעת הזנות בישראל (סנטו וברמלי, 2016) נמצא שעל-אף שכ-76% מהנשים במעגל הזנות מעוניינות לצאת מעולם הזנות, מרביתן אינן נמצאות בקשר עם ארגוני הסיוע הייעודיים לכך. אחת הסיבות האפשריות לכך היא הרתיעה השוררת בקרב רבות מהשורדות ביחס לרעיון של היעזרות בשירותי הסיוע הקיימים, ובמיוחד – בשירותים המצויים תחת משרד הרווחה (Brown et al., 2006). מחקרים קודמים מלמדים על החשיבות שביצירת תנאים כלכליים התומכים בתהליך היציאה מעולם הזנות (Baker et al., 2010). מכאן שהרתיעה ביחס לשירותים הניתנים בחסותה של המדינה מהווה חסם משמעותי לשבירת מעגל הזנות. מערך הסיוע של לא *עומדות*, לעומת זאת, מסתמן כמענה הנתפס על ידי השורדות כסיוע

'ניטרלי', כזה שאינו מעורר את הסטיגמה הנלווית לפנייה לשירותי רווחה (Blakely, 2018). חלוקת הכספים במהלך הקורונה מלמדת על הביקוש שיש למענה מסוג זה.

- העדר מענים מספקים בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות: הרתיעה בקרב נשים במעגל הזנות מפנייה לארגוני סיוע אינה עומדת בחלל ריק; היא משקפת את אי ההלימה של שדה הסיוע לנשים וגברים במעגל הזנות למצב ולצרכים שבשטח. על כך מצביע בין השאר הדו"ח הבין-משרדי לצמצום צריכת הזנות (2017), שבעקבות המלצותיו קודמה הצעת החוק לאיסור צריכת זנות, על המחסור הקיים במסגרות סיוע לנשים במעגל הזנות. בעקבות המלצותיו של דו"ח זה, הוחלט במשרד הרווחה על יצירת "סל מענים גמיש לנשים וגברים הנמצאים בתהליכי שיקום מתקדמים ממעגל הזנות". הסל מקצה סיוע של עד 10,000 ש"ח לשנה לנשים וגברים במעגל הזנות, בכפוף לעמידה בקריטריונים שונים, ביניהם "התמדה בתהליך הטיפולי" ו"מוטיבציה לשינוי" (שם). קריטריונים אלה מפחיתים את הנגישות לסל עבור שורדות שאינן עומדות בקריטריונים כגון "מוטיבציה לשינוי". בהעדר מענים חלופיים, משמש מערך הסיוע של לא עומדות כרשת בטחון נוספת על זו שמפעילה המדינה.
- מערך הסיוע של לא עומדות כאלטרנטיבה לגישות מסורתיות של יישוג:¹¹ בעידן הרשתות החברתיות הווירטואליות, מערך הסיוע של לא עומדות מייצר חלופה לגישות מסורתיות של יישוג (Outreach), כזו המבוססת על רשתות חברתיות וירטואליות.¹² הרלוונטיות של התקשורת הווירטואלית נובעת ממאפייניה של הזנות בישראל; רוב הנשים במעגל הזנות פועלות תחת קורת גג, ורק מיעוטן פועלות ברחוב (סנטו וכרמלי, 2016). מכיוון שכך, המרשתת היא אחד האמצעים דרכם יכולות השורדות, שלעיתים תכופות מנותקות מרשתות תמיכה כלשהן, להיחשף לפעילותן של לא עומדות. הסיוע החומרי משמש בהקשר הזה כגורם המדרבן את הנשים ליצור קשר עם לא עומדות, מה שעשוי להוביל בשלב הבא לחיבור של השורדות עם ארגוני סיוע רלוונטיים נוספים. לכך עוזרת העובדה שהמענה של לא עומדות מאפשר לשורדות לשמור על פרטיותן בשלב הראשוני, מה שעשוי לעזור לבסס את האמון בין הצדדים.

נקודת המבט של עובדות ומתנדבות בעמותה ביחס למתן סיוע חומרי

הראיונות מלמדים על מנעד רחב של עמדות בקרב עובדות ומתנדבות בעמותה ביחס לחלוקת הכספים במהלך הקורונה, המבטאת כאמור שינוי בתיאוריית ההתערבות של העמותה. בקצה האחד של המנעד, ישנן אלו התופסות את מתן הסיוע הכספי כרכיב המשנה לטובה את יכולת העמותה לסייע לשורדות. הנה כמה דוגמאות לכך:

¹¹ יישוג (Outreach) הוא מונח שמשמעותו "להושיט יד" או "לצאת אל". זוהי פעילות יזומה, הנעשית על ידי אנשי מקצוע או מתנדבים, במטרה ליצור קשר עם אוכלוסיות שאינן פונות לקבלת סיוע. ראו: שיינטוך, 2013.

¹² יש לציין שלא עומדות מפעילות קו טלפוני המספק מענה אנושי ואשר פעיל במשך שעות היום, כך שפניות רבות מצד שורדות מגיעות כיום דרך הקו הטלפוני.

"הכסף שהגיע היה הקלה לכולנו. פתאום יכולנו להיות במקום פחות מקושש ויותר מסוגל לעזור נקודתית. צריך תרופות? יש תרופות. צריך מונית? יש מונית. לפני זה בשביל להשיג מונית היה צריך למצוא מי יממן אותה כי הקופה שלנו ריקה כמעט לגמרי..."

"זה היה אחד הדברים הכי משמחים בכל הקורונה הזאת. לבשר למישהי שיש כסף לסייע לה בשכר דירה, לדעת שזה אומר שלא יזרקו אותה מהדירה החודש.. זה היה אושר. אני חיכיתי ליום של הוועדה (וועדת החלטות), יום שאני יודעת שאקבל בו הודעות שמחות"

אלו המזדהות עם עמדה זו, נוטות לראות במתן סיוע כספי היבט שיש לשמר ולעגן בתוך שיגרת העבודה של העמותה, גם מעבר לתקופת הקורונה. כפי שמסבירה אחת מהן: "אתה לא יכול להשכיח את הצרות. אבל כן, לתת להן מרווח נשימה..". ואחרת מוסיפה: "עם המענקים אפשר באמת לעזור".

בקצה אחד של המנעד, ישנה עמדה הרואה בחלוקת הכספים לשורדות כהכרח, תוצר של מצב החירום שנוצר בעקבות הקורונה. לפי עמדה זו, מתן הסיוע החומרי במהלך הקורונה אינו צריך לשמש כמודל לפעילותה של לא עומדות בשגרה. כך מסבירה אחת המרואיינות:

"לדעתי הכל צריך להיות במתכונת של חירום. פעם, פעמיים, בדברים קטנים אבל לא כדרך קבע".

בתווך שבין הקצוות הללו, ניתן לזהות עמדות ביניים ביחס לאופן השימוש הרצוי בכסף שבידי העמותה. הנה למשל כמה מהן:

רכזת 1: "הנושא של הכסף, אני חושבת בדיעבד שצריך לעזור בסכומים קטנים אחת לחודשיים שלושה, ולא בסכום גדול בבת אחת, ככה לא מתערבים להן בתכנון הכלכלי."

רכזת 2: "לגבי המענקים אני חושבת שצריך פחות. את תשימי לשכר דירה 1000 שקל, ואנחנו נשלים את ה-500 הנוספים..."

רכזת 3: "כן הייתי שמחה שנוכל לעזור בטיפול פסיכולוגי... להגיד שאנחנו מכסות 10 טיפולים במחיר מסובסד. לתת לא לשורדת, אלא למטפלת.."

ניכר שגם אלו המבקרות את האופן בו חולקו הכספים, מסכימות שהבקשות לסיוע כספי משקפות על פי רוב צרכים אותנטיים, לעתים קרובות גם אקוטיים, של הנשים. המחלוקת המסתמנת בתוך העמותה היא לגבי השאלה האם זה תפקידן של לא עומדות להיענות לצרכים הללו. שאלה נוספת הנגזרת מכך, היא עד כמה מוכנה העמותה להשתנות לשם תכלית זו.

סיוע חומרי - פרקטיקה המחייבת תיאוריה

מערך הסיוע החומרי של לא *עומדות* במהלך הקורונה מציב את *העמותה* במיקום ייחודי בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות. מדובר בסיוע חריג, לא רק במישור המקומי, אלא גם במרחב הגלובלי.¹³ ההצדקה הבסיסית להפעלתו מצויה בנסיבות הייחודיות שקדמו לו - התפרצות מגפת הקורונה והסיכונים שהיא העמידה בפני נשים במעגל הזנות. לצד זאת, ניתן לטעון שהצורך בסיוע חומרי אינו ייחודי למשבר הקורונה, ושעבור חלק מהשורדות מדובר במצב המאפיין את חייהן במעגל הזנות.

יחד עם זאת, מתן סיוע כספי לנשים במעגל הזנות יש בו מורכבויות המחייבות התייחסות מיוחדת. מחקרים קודמים מלמדים על התפקיד שיש לסיוע חומרי בתהליך היציאה של נשים מעולם הזנות (Baker et al., 2018). בהלימה לכך, המדינה עצמה מפעילה באמצעות משרד הרווחה סל מענים המיועד לנשים בתהליכי שיקום מתקדמים ממעגל הזנות. אולם שלא כמו סל המענים מטעם משרד הרווחה, מערך הסיוע של לא *עומדות* פתוח לכלל הנשים, לרבות כאלו שאינן מלוות על ידי גורם מקצועי. מאחר שהסיוע הכספי שמציעות לא *עומדות* אינו כרוך בליווי רציף או מקצועי של מבקשות הסיוע, מתבקש לשאול מהן ההשלכות של יחסי הנתינה הללו על מצבן של השורדות ועל מערכת היחסים שהן רוקמות עם העמותה. למיטב הבנתנו, נכון לעת הנוכחית טרם נערכו מחקרים המוקדשים לסוגיה זו.

במלים אחרות, נדרשת תיאוריה למתן הסיוע הכספי לנשים הלכודות במעגל הזנות, ובמיוחד לאלו שאינן מצויות בתהליך היציאה מעולם הזנות, ולאלו שאינן מלוות באופן שוטף על ידי גורם מקצועי נוסף. תיאוריה זו שומה עליה שתכלול התייחסות למשמעויות הייחודיות שיש לנתינת כסף עבור נשים במעגל הזנות.

לסיכום,

חלוקת המענקים מטעם לא *עומדות* במהלך משבר הקורונה התבססה על הרצון להקל על מצוקתן של נשים במעגל הזנות, מתוך הנחה שמצבן הוחמר בעקבות המשבר. החלוקה התבצעה במהירות שיא, מה שדחק במידה מסוימת שאלות לגבי התיאוריה שמאחורי הסיוע. עתה הגיעה העת לשאול אותן. מתוך הראיונות שנערכו ניתן להעלות שתי שאלות מרכזיות: הראשונה נוגעת לקשיי המחיה של השורדות, ולצורך שלהן בסיוע חומרי רציף גם בימי שגרה; השנייה נוגעת להשלכות שיש למתן סיוע כספי עבור נשים בזנות, במיוחד במצבים בהם הסיוע אינו כולל ליווי של גורם מקצועי.

בירור של השאלות הללו יסייע לגיבוש התיאוריה המנחה את פעולתן של לא *עומדות* ביום שלאחר הקורונה. מיצוי כספי המענק של הגל השני של הקורונה רק מעצים את הצורך בבירור השאלות הללו.

¹³ יוזמות נוספות לחלוקת מענקי סיוע לנשים במעגל הזנות במהלך משבר הקורונה, בהיקף קטן יותר, ניתן למצוא בארגונים SWOPLA ו-PACE בצפון אמריקה.

פרק חמישי: לאן פנינו?

הפרק הנוכחי חותם את מחקר ההערכה. ארבע שאלות עומדות במרכז פרק זה:

- האם תקופת הקורונה מציבה את לא עומדות במיקום אחר ממה שהייתה בו טרם הקורונה? מהו המקום הזה?
- מה מלמדת אותנו תקופת הקורונה על קשייהן של נשים במעגל הזנות ועל שדה הסיוע לנשים במעגל הזנות בישראל?
- מה המשמעות בהקשר זה של "לחזור לשיגרה" עבור לא עומדות?
- מהם כיווני הפעולה האפשריים הנגזרים מכך עבור הארגון?

עדיין לא עומדות

צמיחתן של לא עומדות היא תופעה מעוררת השתאות: מהתארגנות פייסבוק לקהילה, מקהילה לעמותה, לארגון מרכזי בשדה, וכל זאת בתוך פחות משלוש שנים. חלוקת הכספים לשורדות במהלך הקורונה, פרי שיתוף הפעולה עם קרן שוסטרמן, רק מדגישה את מקומן הבולט ממילא של לא עומדות במגזר השלישי בכלל ובשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות בפרט.

לא עומדות משתנה. היא אינה עוד התארגנות פייסבוק, אלא ארגון; ארגון בעל ידע וניסיון, ארגון שיש לו נוכחות ובולטות בשדה, ארגון שנמצא ביחסי גומלין עם ארגונים נוספים, עם קרנות, עם המדינה. לא עוד "ארגון גרילה" כי אם "ארגון צבאי, עם מנגנון משומן" - כך ניסחה זאת אחת מהחברות בו. ארגון עם היסטוריה. ארגון שיש ממנו ציפיות. ארגון עם "כאבי גדילה" - מסבירה חברה נוספת.

לצד כל זאת, לא עומדות היא עודנה ארגון שורשים, ארגון של מתנדבות ומתנדבים, ארגון של עזרה הדדית, של וולונטריות מקומית, של פוסטים בפייסבוק.

מיצוי כספי המענקים משיב את לא עומדות אל ערוצי הפעולה שקדמו להתפרצות הקורונה: ערוץ של סיוע חומרי; ערוץ של ליווי אישי ("את לא לבד", יחסי רכזות-שורדות) וערוץ חברתי-קהילתי (עדויות, חלוקת שי לחגים וכדומה). עד להתפרצות הקורונה נשענו הערוצים הללו על תרומות, על מתנדבים ועל קבוצת הפייסבוק של העמותה. שיתוף הפעולה עם קרן שוסטרמן במהלך משבר הקורונה הביא עמו שינוי בתוואי ערוץ הסיוע החומרי. לכאורה מדובר בשינוי זמני, סטייה מתוואי הדרך המוכר. בפועל, השינוי הזה פתח בפני הארגון צוהר לשגרת עבודה מסוג אחר.

לשאלה "לאן פניו של הארגון", "לאן אנו הולכות", אין תשובה נכונה. ישנן אפשרויות, ואלה נובעות מניסיון אירועי השנה והתובנות שניתן לדלות ממנה.

מה לימדה אותנו הקורונה על שדה הסיוע לנשים במעגל הזנות

תקופת הקורונה המחיישה את החוסר הקיים בשדה הסיוע הישראלי לנשים (וגברים) במעגל הזנות. כדי להבין את החוסר, יש לחזור אל התוכנית הבין משרדית לטיפול בצעירות ונשים במעגל הזנות (מזרחי, 2013). התכנית, עליה הוחלט בשנת 2007, התוותה את מערך הסיוע לנשים במעגל הזנות בשני מסלולים: מסלול הפחתת נזקים, ומסלול שיקום וטיפול.

נדמה שהניסיון שצברו לא עומדות מהשנה האחרונה ומהשנים שקדמו לה, מלמד שהמענים הקיימים, במיוחד אלו המשויכים למסלול הפחתת נזקי הזנות, רחוקים מלענות על מצוקתן החומרית, החברתית והרגשית של השורדות. על כך גם מעידות מסקנות הצוות הבין-משרדי לצמצום צריכת הזנות (2017) לפיהן התכנית הבין-משרדית אינה עונה על הצרכים בשטח, ועל כן יש להרחיב את מערך השירותים. החלטת ממשלה מס' 4462 במאי 2019 שאישרה את ההמלצות הללו (עמ' 4) הקציבה לצורך הקמת השירותים הנוספים כ-30 מיליון ש"ח בשנת 2019. מרבית הסכום הזה לא נוצל עד לתום אותה שנה (אבגר ואלמגור-לוטן, 2020). בנקודת הזמן הזו פרצה מגיפת הקורונה.

ברם, גם אם נסכים כי המענים הקיימים כיום אינם עונים על מצוקתן של נשים בזנות, ובמיוחד על המצוקה החומרית אותה הן חוות, עדיין עומדת השאלה, כיצד ניתן לענות על מצוקה זו? המחקר הנוכחי מלמד על המורכבות הכרוכה במתן סיוע חומרי לנשים במעגל הזנות, ועל הצורך בתיאוריה המתווה את הסיוע; במלים אחרות, אין זה מספיק לומר "לא עומדות מנגד" – עתה יש לנסות להבין "כיצד לא לעמוד מנגד"; כשם ששירותי הסיוע ליציאה מעולם הזנות מבוססים על תיאוריה (ראו למשל: גור, 2008; Mansson & Heddin, 2010; Baker et al., 1999), כך יש צורך בתיאוריה המתווה מתן סיוע חומרי לנשים בתוך מעגל הזנות. הצורך בתיאוריה בולט על רקע העדר ההתייחסות לממד הסיוע החומרי בתיאוריית ההתערבות של שירותים המיועדים להפחתת נזקי הזנות (ראו לשם המחשה: Cusick, 2016; Rekart, 2005).¹⁴ לרשותן של לא עומדות, עומד בהקשר הזה ניסיון מצטבר מאירועי השנה האחרונה. ניסיון זה יכול להוות בסיס לגיבוש תיאוריה חדשה.

התפתחות משמעותית נוספת בשנת 2020 היא כניסתו לתוקף של חוק איסור צריכת זנות. קדם לכך ויכוח עז, בו לקחו חלק כמה מארגוני הסיוע, תחת הדרישה להשהות את אכיפת החוק (ראו: אחותי ואחרות, 2020). זאת בשל העיכוב המסתמן בהקמת השירותים הנדרשים לנשים במעגל הזנות (אבגר ואלמגור-לוטן, 2020), מה שעשוי להוביל למצב בו מחד, מקור הפרנסה של הנשים הופך לבלתי חוקי, ומאידך, אין לרשותן את האמצעים והמשאבים הנחוצים לשם ההסתגלות למציאות החדשה. נכון לעת הנוכחית, מדיניות

¹⁴ אפשר בהקשר הזה לתהות האם ההבחנה האופרציונלית בין מסלולי הסיוע הקיימים – שירותי הפחתת נזקי הזנות ושירותי טיפול שיקום – מיטיבה עם נשים במעגל הזנות, והאם יש מקום ליצירת שירות, כמו זה שמובילה לא עומדות, שבכווחו לשמש כגשר המחבר בין המסלולים הללו.

המוצהרת של משטרת ישראל היא שהיא אינה מקצה כוח אדם לאכיפה משמעותית של החוק, על רקע הצורך בעת הזו להפנות את מירב משאביה להתמודדות עם משבר הקורונה (שם, עמ' 1). אולם מצב זה עתיד להשתנות. במלים אחרות, שנת 2020 טומנת בחובה שינויים ברמת המדיניות ביחס לזנות, אולם ההשלכות של השינויים הללו עדיין אינן ידועות לנו במלואן.

שנת 2020 שינתה לא רק את לא *עומדות* - גם שדה הסיוע בו הן פועלות השתנה, והוא צפוי להמשיך להשתנות בשנים הקרובות, בעקבות המשך יישום החלטה 4462 של הממשלה. חלק מהמענים והשירותים החדשים הכלולים בה קורמים עור וגידים בימים אלו ממש. מענים אחרים, עודם רשומים בשלב הנוכחי על הנייר.¹⁵ בנקודת הזמן הזו, שאי וודאות היא סימן ההיכר שלה, נדרשות לא *עומדות* להתוות את המשך דרכן.

חזרה לשגרה?

מהי משמעות ה"חזרה לשגרה" ביום שאחרי הקורונה? על פניו, בפני העמותה ניצבים אותם ערוצי פעולה שקדמו להתפרצות מגפת הקורונה: סיוע חומרי, ליווי אישי ותמיכה קהילתית. לצד זאת, המשך פעילות במתכונת דומה לזו שקדמה למשבר הקורונה, מחייבת התאמה של ערוצי הפעולה לתנאים החדשים בהם פועלת העמותה, ובניסיון שצברה. ניסיון זה מזמן מספר שאלות, ביניהן:

- כיצד יתאפיין מערך הסיוע החומרי של לא *עומדות* ביום שלאחר מיצוי המענקים? מה יכול הסיוע, ועל אילו מקורות הסיוע יתבסס? ומה יהיה תפקידה של קבוצת הפייסבוק של העמותה בהקשר זה?
- מהן הציפיות של העמותה מרכזות הפניות שלה? מהי הגדרת התפקיד שלהן ביום שאחרי חלוקת הכספים? מהו המקום שיש לליווי אישי של השורדות בשגרת הפעילות של העמותה? האם מדובר בתוצר לוואי של הקשר בין השורדת לרכזת הפניות, או שמא מדובר במקור תמיכה שצריך לעמוד בפני עצמו?
- מהי מערכת היחסים הרצויה בין לא *עומדות* לארגוני הסיוע האחרים בשדה ביום שלאחר הקורונה? כיצד מטייבים את דרכי התקשורת עמם?

תשובות לשאלות הללו עתידות להוביל לשינויים במערך הסיוע של לא *עומדות*. כל זאת בהינתן שמאפייניה היסודיים של העמותה, כהתארגנות המבוססת על מתנדבים, על גיוס תרומות, על הקהילה ועל מעורבות אזרחית, נשמרים כפי שהם.¹⁶ לצד זאת, ישנן גם אפשרויות פעולה נוספות, עליהן יש לתת את הדעת.

¹⁵ כך למשל, החלטה 4462 של ממשלת ישראל כוללת תקצוב של חמישה מיליון שקלים ל"מערך לטיפול בנשים בזנות תחת קורת גג". למיטב ידיעתנו סכום זה טרם מומש.

¹⁶ בהקשר זה, היבט מרכזי בהיערכות מחדש של לא *עומדות*, הנו השינוי בהרכב ובאופי התרומות לארגון, בעקבות ההכרה בתרומה לעמותה לצורך מתן פטור ממס.

תיאוריית התערבות חדשה?

לא *עומדות* הגיעו למעמדן הנוכחי הודות לנכונותן להתאים את עצמן למציאות המשתנה – לצרכים העולים מהשטח, ובמיוחד לצרכים שאינם זוכים למענה. בתוך תהליך זה נצבר ידע רב בתוך הארגון. כעת מגיע השלב בו ניתן להתחיל לנסח את הידע ולהפוך אותו לתיאוריה.

למותר לציין שאין מדובר במשימה פשוטה. כפי שהמחקר הנוכחי מלמד, לפעילותן של לא *עומדות* אין מקבילה מובהקת בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות (ראו לשם השוואה: Oselin, 2130). משמע הדבר שתיאוריית ההתערבות צריכה להיות תיאוריה המעוגנת בשדה (Grounded Theory),¹⁷ כזו הצומחת מתוך ההיכרות של לא *עומדות* עם שדה הסיוע לנשים (וגברים) במעגל הזנות, והמתאימה עצמה למאפייני השדה.¹⁸

בתוך תהליך הניסוח של תיאוריית ההתערבות של העמותה, אפשר שילך ויתחדד הצורך במענים או בשירותים שאינם קיימים בשדה בעת הנוכחית. או אז יידרשו לא *עומדות* להחליט האם לקחת על עצמן את האחריות על יצירת מענים חדשים או אם לאו. במילים אחרות, גיבוש תיאוריית התערבות אינו בגדר פרויקט חד פעמי, כי אם תוצר של תהליך שלעולם אינו נפסק. כפי שניתן ללמוד מהמחקר, תהליך זה רצוף בצמתי הכרעה בין נתיבי פעולה שונים. אחת הבולטות שבהן נוגעת לטיב היחסים בין לא *עומדות* למדינה.

הגם שמערכת היחסים בין לא *עומדות* לבין המדינה לא נחקרו במחקר זה, צוות המחקר מבקש להציע כי בהתמודדות עם תופעות חברתיות מורכבות, כמו תופעת הזנות, לעמותות מגזר שלישי עשויה להיות תרומה משמעותית בתמיכה באוכלוסיות מוחלשות, והן יכולות למצוא עצמן ככלי שרת בידי המדינה. זאת משום שתופעות חברתיות מורכבות, בדומה לתופעת הזנות, הן כאוטיות ורוויות בהגינות סותרים, כמו למשל: בין השאיפה למגר את תופעת הזנות, לבין ההכרה באחיזתה העיקשת בשדה החברתי; או בין התמיכה בחוק המפליל צרכני זנות, לבין ההכרה בצורך של שורדות זנות להתפרנס ועוד. בשדות חברתיים מורכבים מסוג אלה, עמותות מגזר שלישי, המאמצות חזון ומבנה גמישים והיברידיים, עשויות לשמש גשר חיוני עבור המדינה המחויבת כרגיל לסדר ולמנגנונים בירוקרטיים נוקשים, לתמיכה באוכלוסיות מוחלשות.

¹⁷ Strauss & Corbin, 1997.

¹⁸ שני המודלים הרווחים בהם משתמשים כיום ארגוני המגזר השלישי לביסוס תיאוריית ההתערבות שלהם הם המודל הלוגי (Logic Model), ומודל תיאוריית השינוי (Theory of Change). ראו: Clark & Anderson, 2004; McLaughlin & Gretchen, 1999; גולדברג, 2020; שטריכמן ומרשוד, 2007. לדוגמה לתיאוריית התערבות שצמחה מתוך ההתנסות בשדה הסיוע לנשים במעגל הזנות, הגם שמנקודת מוצא שונה מזו של לא *עומדות*, ראו: Rabinovitch & Strega, 2004.

שאלת המיסוד

המחקר מלמד שדרכם של ארגוני שורשים היא לעתים קרובות דרך חד-סטרתית המובילה, לאט או במהירות, לצומת מרכזית אחת - צומת המיסוד (גדרון ואחרים, 2007). לרוב אין מדובר במהלך פתאומי, כי אם בתהליך הדרגתי, רב-שלבי; בשלב הראשון נרקם שיתוף הפעולה בין העמותה לבין משרד ממשלתי או גופים מקומיים האמונים על תחום פעילותה. שיתוף הפעולה כולל מימון חלקי של פעילות העמותה לזמן מוגבל, מה שמשחרר אותה לזמן מה מהמרוץ הבלתי פוסק להשגת מימון להפעלת שירותיה (אלמוג-בר ואייזנשטדט, 2015) ומוביל למעבר הדרגתי בתוך הארגון לעבודה בתשלום (ראו למשל: זיכלינסקי ומחט-שמיר, 2015; ינאי, 2005). השלב הבא בתהליך הנו כיוון יחסים חוזיים בין העמותה למדינה; המדינה מזהה את הצורך במענה שמציעה העמותה, ובונה מכרז להפעלת התכנית. העמותה הזוכה במכרז הופכת לספקית שירותי רווחה, ומאבדת את האוטונומיה שלה בהפעלת שירותיה (שם).

הלוח הבא מציג את שלושת צורות ההפעלה העיקריות של ארגוני המגזר השלישי בישראל (מבוסס על גדרון ואחרים; 2007; זיכלינסקי, 2010; Schmid, 2013)¹⁹.

לוח 3: מודל העבודה של ארגוני המגזר השלישי בישראל

ארגון שורשים	מודל משולב	ארגון רווחה (אלכ"ר)
מקור המימון	תרומות פרטיות	סיוע חלקי מצד המדינה לצד תרומות פרטיות / תמיכה של קרן פילנתרופית ²⁰
מקור האדם עיקרי	מתנדבים	עובדים בתשלום (+מתנדבים)
מוקד הפעולה של הארגון	מתן שירותים, העצמה קהילתית, שינוי חברתי, סנגור וקידום מדיניות	מתן שירותים
	מודל משולב: 1. מתן שירותים המתוקצבים על ידי הגורם המממן (המדינה) 2. יעדים נוספים שמציב לעצמו הארגון	

לא עומדות נמצאות בימים אלה בתחילתו של תהליך המיסוד. זו בדיוק הנקודה בה עליה לשוב אל אותן שאלות שמן הסתם מעסיקות אותה כבר מתחילת דרכה: מה אני רוצה להיות? האם אני רוצה "להתמסד"? איזה מין ארגון אני רוצה להיות? ומהי התיאוריה שלי? (גולדברג, 2020).

¹⁹ מודל הפעלה נוסף, שאינו מופיע בלוח הנוכחי, כולל מתן שירותים בתשלום (ראו: Schmid, 2013).
²⁰ כדוגמה לשיתוף פעולה בין המדינה, עמותות מגזר שלישי וקרן פילנתרופית, ראו למשל: תכנית "נושמים לרווחה"; גל וקרומר-נבו, 2019, עמ' 21. לקשיים ולמתחים הנלווים לכינון יחסים חוזיים בין עמותות מגזר שלישי למדינה, ראו למשל: זיכלינסקי ומחט-שמיר, 2015; אלמוג-בר וזיכלינסקי, 2010; שמיד ואחרות, 2008.

כמובן שעל השאלות הללו להיגזר מהתובנות שנרכשו בשנה האחרונה. שהרי בחירה במודל ארגוני כזה או אחר חייבת להתבסס על הכרעות מצד לא *עומדות* ביחס לשדה הקיים, ובמקרה הזה, על מאפייניו של שדה הסיוע לנשים (וגברים) בעולם הזנות:

- מה חסר בשדה? אילו צרכים אינם נענים?
 - מה אני, כעמותה, יכולה/רוצה לעשות כדי לענות עליהם?
 - מהו המודל הארגוני שלי? מהן המקורות והמשאבים עליהם המודל שלי נסמך?
 - מהי הייתכנות של המודל? מה נדרש כדי להפוך אותו מרעיון למציאות?
- מן הסתם שאלות אלה ואחרות יעמדו במוקד עשייתן של לא *עומדות מנגד*, בשנים הבאות.

מקורות

- אבגר, עדו ואורלי אלמגור-לוטן (2020). היערכות לתחילת חוק איסור צריכת זנות. ירושלים: מרכז המחקר והמידע.
- אבן-כסף, לינוי (2018). הקלון החברתי המושת על נשים בזנות בישראל – טיבו והשלכותיו. עבודה לשם מילוי דרישות לשם קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה הפתוחה.
- אלמוג-בר, מיכל ומימי אייזנשטדט (2015). "יש לך הרגשה שאתה נתקל בקיר, ואז אין לך ברירה אלא להקים עמותה": קווים לדמותם של ארגוני שורשים בחברה האזרחית המספקים שירותי רווחה. ביטחון סוציאלי, 98, 97-128.
- אלמוג-בר, מיכל ואסתר זיכלינסקי (2010). "זו היתה אמורה להיות שותפות" – יחסי הגומלין בין קרנות פילנתרופיות לממשלה במיזם יניב. ביטחון סוציאלי, 83: 161-194.
- באום, נחמי (2015). סיוע חומרי ליחידים ולמשפחות כמרכיב בהתערבות העובדים הסוציאליים במחלקה לשירותים חברתיים. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים. .
- גדרון, בנימין, מיכל בר וחגי כץ (2007). המגזר השלישי בישראל: בין מדינת רווחה לחברה אזרחית. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- גולדברג איתן (2020). לעשות סדר במציאות משובשת: על תכנון והערכה בקידום מדיניות. שתיל, הקרן החשדה לישראל.
- גור, יעל, זהר לוטן, אסמעית מהרציון וזואי גוטצייט (2017). "בסוף מה שנשאר לי זה למכור את הגוף שלי": מיפוי תופעת הזנות בקהילת מבקשי המקלט מאפריקה. המשרד לשירותים חברתיים, המתאמת הבין-משרדית למאבק בסחר בבני אדם ומרפאת לוינסקי של לשכת הבריאות ת"א.
- גור, ענת (2008). מופקרות: נשים בזנות. בני ברק: הקיבוץ המאוחד.
- גל, ג'וני (2007). תכנית ויסקונסין: מרווחה לעבודה. פנים, 41: 20-27.
- גל, ג'וני ושביט מדהלה (2020). מערכת הרווחה מתמודדת עם הקורונה: מבט-על. ירושלים: מרכז טאוב.
- גל, ג'וני ומיכל קרומר-נבו (2019). סיוע חומרי לאנשים החיים בעוני: סקירה היסטורית ומגמות נוכחיות. בתוך: דוח מצב המדינה 2019. ירושלים: מרכז טאוב.
- הרמל, יעל, נטה גורבטוב והראל גורן (2012). חלק ג': יחידים בעלי אפיונים מיוחדים. מתוך: סקירת השירותים החברתיים, 2011. תל אביב: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- זיכלינסקי, אסתר, 2010. "השפעת תהליכי הפרטה החלקית והמסחור על תכונות ארגוני המגזר השלישי בישראל". ביטחון סוציאלי, 82, 79-111.
- זיכלינסקי, אסתר ומיכל מחט-שמיר (2015). האם יחסים חוזיים הם שותפות? המקרה של המקלטים לנשים מוכות. ביטחון סוציאלי, 98, 120-155.
- ינאי, אורי (2005). מקלטי נשים בישראל: מחדשנות וולונטריות לאימוץ ממלכתי. ביטחון סוציאלי, 70, 77-109.
- לוגסי, רעות ועינת פלד (2016). "אני לא עובדת עם נערות שהן ממש זונות": כיצד עובדות סוציאליות תופסות זנות ונערות בזנות. חברה ורווחה, ל"ו(1), 91-112.

לבנקרון נעמי ויוסי דהאן (2003). אשה עוברת לסוחר: סחר נשים בישראל, 2003. מוקד סיוע לעובדים זרים אשה לאשה - מרכז פמיניסטי חיפה ומרכז אדווה.

כרמלי, אברהם, יעל כרמלי וצורית אברמוביץ' (2016). התכנית הבין-משרדית לטיפול בנשים ובצעירות במעגל הזנות: מחקר הערכה. תל אביב: משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

מזרחי, שלי (2013). התוכנית הבין משרדית לטיפול בצעירות ונשים במעגל הזנות. ירושלים: הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

ממשלת ישראל (13.1.2019). יישום המלצות הצוות הבין-משרדי לצמצום צריכת הזנות, החלטה מספר 4462.

משרד המשפטים (2017). דו"ח הצוות הבין-משרדי לבחינת הכלים לצמצום צריכת זנות.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (21.5.2018). תקנון עבודה סוציאלית 3.16: מענים לפרט ולמשפחה.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (2004). דוח הצוות לבדיקת יחסי משרד הרווחה עם החברה האזרחית והמגזר השלישי. הופק במסגרת "שער למגזר השלישי - יחסי המשרד עם המגזר השלישי". נדלה בתאריך 27.1.2021:

<https://www.molsa.gov.il/About/OfficePolicy/Pages/ThirdSectorGate.aspx>

סנטו יואב ואברהם כרמלי (2016). הסקר הלאומי על תופעת הזנות בישראל. תל אביב: משרד הרווחה והשירותים החברתיים והמשרד לביטחון הפנים.

סנטו, יואב ואייל פרידמן (2015). סקר עמדות הציבור כלפי תופעת הזנות בישראל. תל אביב: שרד הרווחה והשירותים החברתיים.

סנטו, יואב ומשה ברגר (2015). סקירת ספרות בנושא: תופעת הזנות במאה העשרים ואחת. תל אביב: משרד הרווחה והשירותים החברתיים והמשרד לביטחון הפנים.

פורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל (2020). מבקשי מקלט בישראל בגל השני של מגיפת הקורונה - המצוקות מחריפות (תמונת מצב אוקטובר 2020).

פלד, עינת, גיא שילה, יעלה להב-רז ואיילת פריאור (2020). סיוע לאנשים בזנות בתקופת משבר הקורונה ובעקבותיו: דוח מחקר ראשוני. בוצע במימון קרן שוסטרמן-ישראל.

קרומר-נבו, מיכל (2017). עבודה סוציאלית מודעת-עוני בתכנית מפ"ה (משפחות פוגשות הזדמנות): מושגים, כאבים ותקוות. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, קרנות הביטוח הלאומי, גוינט ישראל וקרן רש"י.

קרומר-נבו, מיכל (2015). עבודה סוציאלית מודעת-עוני: פרדיגמה חדשה לפרקטיקה עם משפחות בעוני. חברה ורווחה, ל"ה(3). 301-321.

קרומר-נבו, מיכל, איילה מאיר ונורית ויסברג-נקש (2019). עבודה סוציאלית מודעת-עוני: הנהגת הפרדיגמה במחלקות לשירותים חברתיים בשנים 2014-2018. ביטחון סוציאלי, 106, 9-32.

שטריכמן, ננסי ופתחי מרשוד (2007). מדריך להערכת תוכניות בארגונים לשינוי חברתי. ירושלים: שתיל - הקרן החדשה לישראל

שיינטוך, שמוליק (2013). עובדים בשטח: עבודת רחוב ויישוג של עובדים סוציאליים ושל אחרים. ירושלים: משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.

שמיד הלל, מיכל אלמוג-בר ורונית ניראל (2008). פעילות סינגור פוליטי של ארגונים ללא כוונת רווח המספקים שירותים חברתיים. ביטחון סוציאלי, 78, 11-37.

Almog-Bar, Michal & Mimi Ajzenstadt (2010). Women, welfare and civil society organizations: creating an alternative women's welfare sphere in Israel. Social Policy & Administration, 44(6), 673-688.

Baker, Lynda M., Rochelle L. Dalla & Celia Williamson (2010). Exiting prostitution: An integrated model. Violence Against Women, 16(5), 579-600.

Blakey, Joan M. & Alana Gunn (2018). The "ickiness factor": Stigma as a barrier to exiting prostitution. Journal of Offender Rehabilitation, 57(8), 538-561.

Brown, J., Higgitt, N., Miller, C., Wingert, S., Williams, M., & Morrisette, L. (2006). Challenges faced by women working in the inner city sex trade. Canadian Journal of Urban Research, 36-53.

Clark, Heléne & Andrea A. Anderson (2004). Theories of change and logic models: Telling them apart. American Evaluation Association Conference.

Cusick, Linda (2016). Widening the harm reduction agenda: From drug use to sex work." International Journal of Drug Policy 17(1), 3-11.

Dewey, Susan, Jennifer Hankel, & Kyria Brown (2017). Transitional Housing Facilities for Women Leaving the Sex Industry: Informed by Evidence or Ideology. Sexuality & Culture, 21(1), 74-95.

Farley, M. & V. Kelly (2000) Prostitution: A critical review of the medical and social sciences literature. Women and Criminal Justice, 11(4), 29-64.

Hedin, Ulla-Carin & Sven Axel Månsson (2004). The importance of supportive relationships among women leaving prostitution. Journal of Trauma Practice, 2(3-4), 223-237.

Hankel, Jennifer, Misty Heil, Susan Dewey & Nina Martinez (2016). Characteristics of Women Seeking Services at a Transitional Housing Facility for Women Leaving Street-Based Sex Work: Implications for Social Service Providers. Journal of Social Service Research, 42(1), 41-56.

Lam, Elene (2020). Pandemic sex workers' resilience: COVID-19 crisis met with rapid responses by sex worker communities. International Social Work, 63(6), 777-781.

Majic, Samantha (2010). Protest by other means? Sex workers, social movement evolution and the political possibilities of nonprofit service provision. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.

Månsson, S.A. & U.C. Hedin. (1999). Breaking the Matthew effect - on women leaving prostitution. International Journal of Social Welfare, 8(1), 67-77.

Mayhew, Pat, & Elaine Mossman (2007). Exiting prostitution: Models of best practice. Wellington, New Zealand: Ministry of Justice.

- McLaughlin, John A. & Gretchen B. Jordan (1999). Logic models: a tool for telling your programs performance story. Evaluation and program planning, 22(1), 65-72.
- McNall, Miles & Pennie G. Foster-Fishman (2007). Methods of rapid evaluation, assessment, and appraisal. American Journal of Evaluation, 28(2), 151-168.
- Oselin, Sharon S. (2014). Leaving prostitution: Getting out and staying out of sex work. NYU Press.
- Oselin, Sharon S.& Ronald Weitzer (2013). Organizations working on behalf of prostitutes: An analysis of goals, practices, and strategies. Sexualities, 16(3-4), 445-466.
- Platt, L., J. Elmes, L. Stevenson, V. Holt, S. Rolles & R. Stuart (2020). Sex Workers Must Not Be Forgotten in the COVID-19 Response. The Lancet, 396, 9–11.
- Rabinovitch, Jannit & Susan Strega (2004). The PEERS story: Effective services sidestep the controversies. Violence Against Women, 10(2), 140-159.
- Rekart, Michael L. (2005). Sex-work harm reduction. The Lancet, 366(9503), 2123-2134.
- Schmid, Hillel (2013) Nonprofit Human Services: Between Identity Blurring and Adaptation to Changing Environments. Administration in Social Work, 37(3), 242-256.
- Skelcher, Chris & Steven Rathgeb Smith (2015). Theorizing hybridity: Institutional logics, complex organizations, and actor identities: The case of nonprofits. Public administration, 93(2), 433-448.
- Strauss, Anselm & Juliet M. Corbin (1997). Grounded Theory In Practice. Sage.
- Trotter, Robert, and Merrill Singer (2005). Rapid assessment strategies for public health: Promise and problems. In: Trickett, Edison J. & Willo Pequegnat (eds.), Community interventions and AIDS. Oxford University Press.
- Vincent, Niki, Steve Allsop & Jodie Shoobridge (2000). The use of rapid assessment methodology (RAM) for investigating illicit drug use: A South Australian experience. Drug and Alcohol Review, 19(4), 419-426.
- World Health Organization (2005). Toolkit for targeted HIV/Aids prevention and care in sex work settings. Geneva.